

Aylık Tarih

Yıl: 2 Sayı : 16 Haziran 2024

**İstanbul'un Efsaneleri
Türkler'in Kökeni
Bektaşilik
Futbolun Tarihi
Ases Başı ve Bucak Başı
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları**

Aylık Tarih

İçindekiler

İstanbul'un Efsaneleri 3

Türkler'in Kökeni 8

Bektaşilik 12

Futbolun Tarihi 16

Ases Başı ve Bucak Başı 18

İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 20

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 24

Ücretsiz Aylık Dergi

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veyssel Güleriyüz

veysselguleryuz@gmail.com

www.veysselguleryuz.com

İstanbul'un Efsaneleri

*Yahya Kemal'in dediği gibi
"Nice efsunlu güzellikler yaratan" İstanbul'un,
zengin folklorundan seçtiğimiz efsaneler.*

H.Veysel Güleriyüz

Atina ve Roma şehirleri kadar meşhur olan ve Osmanlı fethine kadar Bizans adıyla anılan İstanbul, gerek siyasal yeri, gerek coğrafi konumu dolayısıyla Orta Çağ'ın en büyük ve en önemli bir medeniyet merkeziydi.

Bizanslılar bu şehire Byzantion, Nea Roma (Yeni Roma), Konstantinopolis (Constantinopolis) bile derlerdi.

Daha sonraları Araplar bu şehri Kostantiniye ve Ferok diye adlandırmışlar ve Türkler de İslâmbol, Der-sa'adet, Der-âliye ve Asitâne isimleriyle adlandırmışlardır. Fakat asıl genel olarak kullanılan ismi İstanbul'dur ki bu da Bizanslılar'ın fetihden önce (şehirden) anlamında kullandıkları ve bazı yazarlara göre de Constantinopolis kelimesinin hafifletilmiş olarak kabul edilen Stin-polis'den geldiği anlaşıyor.

İstanbul, Avrupa ve Asya kıtaları gibi en önemli iki kıtanın ve Boğaz İçi ile Marmara Denizi ve Haliç gibi güzellikleriyle seçkin olan üç denizin birleştiği noktada bulunur.

Dünyada hiçbir şehir bu kadar benzersiz bir coğrafi konuma, bu kadar önemli bir ticari konuma sahip değildir.

Doğada benzerine ender rastlanılan Boğaziçi tarih öncesi zamanlardan beri insanların dikkatini çekmiş ve bu güzel ülkeyi elde etmek için bir çok kavgalar, savaşılar olmuştur.

ÖKÜZ GEÇİDİ

Boğaziçi'ne Bizanslılar Bosphoros (Bosphoros) derlerdi. Bu tanımlama Yunanca öküz anlamında olan (Bouç) ile geçit anlamında olan (Popoç) kelimelerinden geliyor. Yani Öküz Geçidi deniliyor. Bu şekilde tanımlamanın kaynağını aramak için Yunan Mitolojisine göz atmak gerekir. Söylentiye göre Argolid (Argolis) hükümdarı İnakhos'un kızı, Yunanlıları tanrısı olan Zeus yani Jüpiter tarafından sevilerek onu bir buzağı şekline sokmuş ve bundan haberi olan eşi Juna'nın

kızgınlığından kaçarken Bogaziçi'ni bir kıydan diğerine yüzerek geçmiş imiş.

İnakos (İnakhos) bir Fenikeli olup bir süre Mısır'da oturduktan sonra birçok Mısırlı, Fenikeli ve Araplarla birlikte Mora yarımadasına gelerek İsa'nın doğumundan 1850 sene önce bir devlet kurmuş ve bu devlete Argolid (Argolis) adı verilmiştir. Bir söylentiye göre de Döküleyon (Deucalion) tufan zamanında dağa çıkmış ve daha sonra devleti oluşturmuştur. Yarı tanrı sayılan bu kralın İyo (İo) isminde bir kızı olup Yunanlıların tanrısı Zeus (Jüpiter) bu kızla sevişmek için ve

eşi olan Hera (İuno) bunu kıskandığından Jüpiter onu saklamak üzere buzağıya dönüştürmüştü. Hera bu gizemi anlayınca bu buzağıyı istemiş ve Jüpiter de reddedememiştir. Hera buzağıyı Argos'un gözetiminde hapsetmiştir. Merkür isimli tanrı ise yüz güzeli bekçisini düdükle uyutarak kafasını kestikten sonra İyo (İo)'yu kurtarmıştır. Bundan haberi olan Hera, İyo'ya bir karasinek musallat etmiş ve çaresiz prenses bu sinekten kurtulmak için bütün dünyayı dolaşmış ve sonunda Mısır'a kadar gelmiş ve sanki Mısırlılar'ın iziz (İsis) diye andıları tanı bu imiş.

İyo'nun eski ressamı tarafından yapılmış, inek halinde birçok tabloları vardır.

İSTANBUL BOĞAZI'NI BÜYÜK İSKENDER KAZDIRDI

Makedonya Kralı Büyük İskender İstanbul'u üçüncü kez imar etmiştir. Büyük İskender bütün dünyaya baş eğdirmişti ancak Halkedonya ve Smirna (İzmir) şehirlerini elinde bulunduran Kıdafa (Khadafia) kendisine karşı geliyordu. İzmir'deki kale harabesi ona bağlı olarak Kadife Kale adıyla anılmaktadır. İskender, bu kadını merak ederek kılığını değiştirip yakından görmek amacıyla yanına ulaşırsa da, tanınarak yakalandı ve hapsedildi. Kıdafa onu bir süre hapiste tuttukten sonra, bir daha kendisine karşı geleceğine yemin ettirerek serbest bıraktı. İskender daha sonra Kıdafa'dan intikam almak istediye de, yemini yüzünden bunu yapamamıştı. Sonunda yanında bulunan Hızır, kendisine bir yol önerdi.

O zamanlar İstanbul Boğazı henüz yoktu. Karadeniz bir göl şeklindeydi ve Marmara Denizi ile herhangi bir bağlan-

tısı yoktu. Karadeniz'in yüksekliği, Marmara ve Akdeniz'in seviyesinden fazlaydı.

İskender, 700 bin kişi topladı ve askerlerini de bunlara katarak Boğaz'ı günümüzdeki şekliyle kazdırdı.

Karadeniz'den akan sular, Sarayburnu'nda kurulmuş olan şehirle Halkedonya'yı (Kadıkay) ve Kıdafa'ya bağlı olan 700 şehri basıp, halkını ve askerini boğdu. Suların akışı durduktan sonra İskender İstanbul'u yeniden kurdu.

KIZ KULESİ VE SEPETTEKİ YILAN

Bizans İmparatoru Konstantin'in çok sevdiği ve üzerine titrediği bir kızı varmış. Günlerden bir gün İmparator falcılarını toplamış ve kızının geleceğini sormuş. Falcılar, kızın 18 yaşına girdiğinde bir yılan

sokmasından öleceğini söylemişler. Bu kehanet karşısında telaşlanan impa-

rator, denizin ortasında, yılanların asla ulaşama imkünü olacağı bir kule yapilmasını emretmiş. Kuleye çok sevdiği, dünyalar güzeli kızını yerleştirerek koruma altına almış.

Prenses artık bu kulede yaşamaya başlamış. Günlerden bir gün canı üzüm çekince kendisine bir sepet üzüm getirmiş. Bu sepetin bir köşesinde zehirli, küçük bir yılan varmış. Prenses üzüm salımlarını almak için sepete elini uzattığı zaman bu yılan parmaklarını ısırılmış. Prenses zehirlenerek orada ölmüş.

İmparator Konstantin, kızı öldükten sonra, kızının yilandan korunması için demirden bir tabut yaptırarak kızını içine koydurmuş ve onu Ayasofya'nın giriş kapısının üstüne yerleştirmiş. Günümüzde hâlâ aynı yerde bulunan bu tabutun üstündeki iki delik yılanın ölümünden sonra bile kızı rahat bırakmadığını gösteriyormuş.

GALATA KULESİ İLE KIZ KULESİ'NİN AŞKI

Bir zamanlar Galata Kulesi, Kız Kulesi'ne deliler gibi aşık olmuş. Onu her gün uzaktan hayranlıkla seyredermiş. Galata Kulesi'nin çevresine ondan daha yüksek binalar yapılmaya başlayınca Kız Kulesi'ni göremez olmuş. Bunun üzerine Galata Kulesi, Allah'tan boyunun uzamasını dilemiş. Aşkın yüksekliliği dualarının kabul edilmesini sağlamış ve zaman içerisinde boyu uzamış. O kadar yükselmiş ki çevresindeki binalardan daha yüksek olmuş. Artık Galata Kulesi sevgilisini rahatça görebiliyormuş.

YEDEBATAN SARNICININ SIRLARI

İstanbul'daki en büyük sarnıç olan Yerebatan Sarnıcı'na Ayasofya'nın batısından Divanyolu Caddesi'nden girilir. Bir-

kaç yıl önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından temizlenip onarılan sarnıç halka açılmıştır. İçi sütun ormanı görünümündeki sarnıcın tavanı tuğla örülü, çapraz tonozludur. Sarnıcın yapımıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Yüzyıllar boyu terk edilmiş halde bırakılan sarnıcın üstüne ve çevresine evler yapılmıştır. Üstündeki evlerde yaşayan insanların geceleri çığlık ve kahkahalar duyduğu söylentileri yaygınlaşmış. Sarnıçtaki girdaba kapılarak kaybolan insanlardan, sarnıcın içinde cinlerin yaşadığından söz edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde bu evlerin çou yıktırılarak çevresi temişlenmiştir.

Başka bir hikayede, sarnıcın üstündeki evlerden birine zorla kapatılan cariyenin döşeme tahtalarını delip kendisini sarnıcın karanlığına attığı anlatılmaktaydı. Yabancı gezginler bu evlerdeki insanların evlerinin zemininden kova, sarkıtp su çektiklerini, hatta balık avladık-

larını da anlatırlar. Sarnıçta gövdesi ağaç tasvirli, üstünde tavus gözü denilen motiflerin bulunduğu bir sütun, üstünde gözyaşı bulunan bir başka sütun vardır. Efsaneye göre bu gözyaşı motifleri sarnıcın yapımı sırasında eziyet çeken kölelerin izleriydi. Başka bir efsaneye bakılırsa kölelerin gözyaşları taş ustalarınca işlenmişti.

Ayrıca, diğer bir efsaneye göre şehrin kötülüklerden korunabilmesi için, kötülük tanrısı olan Medusa'nın başına ait heykel, sarnıcın içine baş aşağı olarak konulmuştur.

ÇEMBERLİTAŞ'DA FATİH'E AŞIK OLAN MELEKLER

Fatih'in İstanbul'u kuşattığı günlerde surların içine sıkışan Bizans halkı askerî hazırlıklarını yaptıkları gibi şehri korumak üzere manevî hazırlıkta da bulunmuşlar. İnanişâ göre şehri koruyan melekler Türkler'in Çemberlitaş'ın önünden geçmelerine izin vermeyeceklermiş. Çünkü bütün melekler burada şehri ve imparatoru korumak amacıyla hazır bekliyormuş. Özellikle sarayı ve Ayasofya'yı koruyan meleklerin varlığı inancı yaygındı.

Fatih'in ve askerlerinin kahramanlığı şehirde kulaktan kulağa dolaşmaya başlayınca, "Gelemezler, melekler bizi korur!" diye bu moralle çarpışmaya devam etmişler. Kuşatmanın son günü karadan Haliç'e inen gemiler karşısında hayrete düşen Bizanslılar etkilenmekle beraber gene de "Gelemezler, melekler bizi korur!" inamışıyla hücumlara direnmeye devanı etmişler.

Sonunda Çemberlitaş'ın çevresinde toplanan halk meleklerin şehire giren Türkleri nasıl geri püskürtüleceğini merakla beklemeye başlamışlar. Ancak Fa-

ti, kendisiyle ilgili kehanetlerde olduğu gibi beyaz bir ata binmiş, kahraman ordusunun başında ilerlerken Hristiyanların onun kanlar içinde yere yıkılmasını beklemeleri boşa çıkmıştır. Halkın kendisini alkışlamak amacıyla geldiklerini sanan Fatih hepsini affetmişti.

Oysa durum böyle değildi. Büyük beyaz atının yularını çekip ileriye doğru hareket emrini verdikten sonra kalabalık içinden bir filozof, "Şuna bak şuna, şu güzelliğe... Beyaz atının üstünde bir aslan gibi gidiyor. Bu güzelliğe melekler de âşık oldu. Onu öldürmeye kıyamadılar. Şehri ona bağışladılar" diye bağırıyordu.

ÇEMBERLİTAŞ'IN ALTINDA HAZRET'İ İSA'NIN ÇARMIHA GERİLDİĞİ HAÇ VAR

Hezârfen Hüseyin Çelebi'nin 17. Yüz yılda yazmış olduğu "Tarihi Dolaşmak" isimli eserinde, Hazreti İsa'nın çarmıha gerildiği haçın, İmparator Konstantin'in, annesi tarafından Kudüs'ten İstanbul'a getirildiği ve bu Haçın, deerinin bilinmesinden korkularak bir mahzene konulup üzerine Çemberlitaş'ın diktiği yazılıdır.

Hezârfen Hüseyin Çelebi'nin «Tenkiyhü't-Tevârih (Tarihi Dolaşmak)» isimli yazma eserinin sonuna doğru, bir Bizans tarihi vardır. Bu bölümün bir kısmında Çemberlitaş ile ilgili olarak aşağıdaki kısım yer almaktadır.

"Milâdın üç yüz dokuz senesinde Tavuk Pazarı'nda bulunan kırmızı dikilitaş (Çemberlitaş) o oraya kodu. Bu dikilitaşın oraya konmasının sebebi şudur: İsmi Helena olan annesinin Kudüs'ü ziyaretinde, Kamâme isimli kiliseyi yaptırdığında, Hristiyanlar'ın itikadınca Yahudiler'in, Hazret-i İsa'yı, üzerine ger-

dikleri haçı ve eline ve ayağına vurdukları mıhları (çivileri) ve bazı mucizelere ait eserleri Yahudiler'den alıp oğlu Kostantin'e hediye getirdi. O da, hazinesinde sakladı. Sonra, zaman ile aklına geldi ki, 'Bizden sonra gelen melikler, caiz ki, bu mübarek eserlerin kadrini bilmeyip saygıda kusur ederler, yahut saklamayıp yabana atalar. Büyük günah ola.'

Yerin altında, kârgir (taşdan) ve sağlam bu hücre yapıp, o hücrenin içine bu emanetlerin konulup saklanması emretti. Sonra üzerine halen mevcut olan kırmızı amudu (Çemberlitaş) işaret olması için kodurdu."

BEYAZIT CAMİSİNİN MİHRABI

Beyazıt Camisinin inşasına 1501

Temmuz'unda başlanmış, dört yıldan fazla süren inşaatı 1505'te tamamlanmıştır. İstanbul'daki Türk abidelerinin en güzellerinden olan Beyazıt Camisinin planlarını hazırlayan ve inşaatı sonuna kadar kontrol eden mimar Hayreddin idi. Caminin temeli atıldığı zaman Sultan İkinci Bayezid'e sormuş:

"Padişahım, mihrabı nasıl kuralım?"

Bayezid cevap vermiş:
"Şu ayağıma bas!"

Mimar Hayreddin, Padişah'ın ayağına basınca gözlerinin önünde Kabe belirmiş, bunun üzerine padişahın ayaklarına kapanmış. Kabe'ye göre yönünü belirleyerek mihrabı kurmuş.

Cami tamamlandıktan sonra ilk cuma günü Sultan Bayezid camiyi dolduran cemaate,

"Aranızda bütün ömründe ikindi ve yatsı namazlarının sünnetlerini hiç bırakmamış olan kim varsa caminin anahtarını o çevirsin" demiş. Cemaatin içinde kimse çıkmamış. O zamant Sultan Bayezid,

"Çok şükür, gerek barış, gerek savaş zamanlarında olsun hayatımızda sünnetlerimizi bırakmadık" diyerek anahtarı çevirmiş.

RUMELİ HİSARI'NDAKİ MUHAMMED MÜHÜRÜ

Boğazın bekçisi, Fatih'in yadigarı İstanbul'un fethinden hemen önce Anadolu Hisarı'nın karşısına inşa edilen Rumeli Hisarı bugün İstanbul'un Sarıyer ilçesindeki semte de adını vermiş durumdadır. Klasik dönem Osmanlı tarihi kitaplarında Kulle-i Cedide, Yenice Hisar ve Boğazkesen Hisarı adlarıyla geçer.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u almadan önce Boğaz'ın Avrupa yakasındaki en dar yerine, Yıldırım Bayezid'in

yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın tam karşısına, boğazı kontrol altına almak için bir hisar yaptırmak istedi.

24 Nisan-28.Ağustos,1452 tarihleri arasında 30 bin metrekare alan üzerine, birbirine bağlı 17 kulesi olan Rumeli Hisarı'nı inşa ettirdi. Mimar Muslihuddin Ağa yapının planlarını çizerken Sultan Mehmed, gece gündüz başında durarak nezaret etmişti.

Fatih'in amacı neydi? Niçin planları Muslihuddin Ağa'ya bırakmıyordu? Bunun bir sebebi olmalıydı.

Günümüz araştırmacılarının Rumeli Hisarı üzerinde havadan yaptıkları inceleme ile büyük gerçek ortaya çıktı.

Yaklaşık 500 metre yükseklikten deniz tarafından bakıldığında Rumeli Hisarı'nın konumu Küfi hat ile yazılmış "Muhammed" kelimesine benziyordu. Fatih'in bu işin üzerinde titizlikle durmasının önemli nedenlerinin olduğu ortaya çıktı.

Bu sırrı Fatih'e kim, nasıl ve neden vermişti? Fatih bir rüya görmüş ve kendisine İstanbul'u alacağı müjdelenmişti.

KANUNİ'NİN SÜLEYMANİYE RÜYASI

Bir rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman bu caminin inşasına karar verdiği zaman bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i gördü. Hz. Peygamber ona caminin nereye yapılacağını göstermekten başka iç ve dış özellikleri hakkın-

da da birtakım talimatlar verdi. Bunlar, "Minberi şuraya, mihrabı şuraya, kürsüyü de şuraya yapasınız!" şeklinde açıklamalı olarak ifade buyurdu. Büyük bir heyecanla uyanan Kanuni, Âlemlerin Efendisi'ne salâvat getirerek gözyaşları içinde Cenab-ı Hakk'a şükretti. Ertesi gün ilk iş Hz. Peygamber'in işaret buyurduğu yere giderek, Mimarbaşı Koca Sinan'ı çağırdı ve buraya bir cami yaptıracağını söyledi. Koca Sinan da zaten bu teklifi bekliyormuşçasına,

"Devletlü Sultanım! Camiyi bu yere şu şekilde üzere yaparız; mihrabı şurada, minberi şurada, kürsüsü de şurada olur" diyerek Kanuni'ye rüyasında gördüğü gibi Hz. Peygamber'in mübarek ifadelerini tekrarladı. Bunun üzerine Kanuni mütebessim şekilde Sinan'a baktı:

"Mimarbaşı! Haberli gibisin!"

Koca Sinan başını edeple önüne eğdi ve aynı rüyayı kendisinin de gördüğünü söyleyerek,

"Sultanım! Sizin hemen arkanızda idim!" dedi.

Bu durum karşısında heyecanı bir kat daha artan Kanuni hemen,

"O halde tiz cami-i şerifin inşası başlasın!" diye ferman eyledi. Zaten bu eniri bekleyen Koca Sinan vakit geçirmeden hazırlıklarını tamamladı ve yüce mabedin inşasını, Şeyhülislam Ebusuûd Efendi'nin temele ilk taşı koymasıyla başlattı.

TÜRKLERİN KÖKENİ

Celal Esat Arseven

Türk Sanatı. Akşam Matbaası. 1928

Günümüz Türkçesi'ne Çeviren: H.Veysel Gülerüz

Türklerin kökeni Asya'da, doğu tarafı Mançurya, güney tarafı Çin, batısı Ir-tiş suyu ve kuzeyi Yeni Çay çevresi ve Baykal Gölü'yle [Büyük Göl] sınırlı bir alandır.

Bu kara parçasını kuzey-doğudan güney-batıya doğru bir sıradağlar iki bölgeye ayırır. Doğu bölgesi diğerinden bin metreden daha çok yüksektir. Baykal Gölü çevresinden Pamir Yaylası'na kadar devam eden bu dağlar üstünde birçok geçitler ve boğazlar vardır. Altay ve Tiyeşan Tengri dağı bu sıradağlar üzerindedir. Bu dağların ayırdığı bölgelerden kuzey-batı bölgesinde Lena, Yeni Çay ve Obi nehirleri Kuzey Denizi'ne, Seyhun ve Ceyhun nehirleri Aral Gölü'ne dökülür. Doğu bölgesinde de Amur, Hang-ho ve Kiyang nehirleri Büyük Okyanus'a akar. Güneyde de Ganj ve Sind nehirleri Hint Okyanusu'na dökülür. Türklerin meydana çıktığı alan ise bu nehirlerin kaynakları çevresine rastlayan Orta Asya kısmıdır. Arazinin çoğu yerleri çoraktır. Buralara bozkır (step) denilir. Bazı kısımlarda toprak tuzlu ve bitki yetişmesine uygun değildir. Buralara da Tekir derler. Buralarda yaşam koşullarının güç olması Türkler'in yaşamlarındaki dayanıklılık

ve yeteneklerini kanıtlamıştır.

Altay'ın etekleri ziraat yapmaya uygun olduğu gibi kuzey kısımlarında da otlaklar vardır. Tengri dağına kadar batı bölümünde de ormanlara rastlanılır.

Altay dağlarında demir, bakır, kömür ve gümüşlü kurşun madenleri olduğu gibi firuze ve zümrüt gibi kıymetli taşlar da bulunur.

Eski İranlılar, Samiler ile Âriler'in oturdukları yerlerin dışında kalan yerlere Turan derlerdi. Bu da İran'dan Kore yarımadasına kadar devam eden toprak bölümüydü. Bu topraklarda yaşayan topluluklara (Ural-Altay) topluluğu denilir.

Bu topluluklar sürekli savaşlar ve göçler nedeniyle devamlı hareket ederek bölümlere ayrılmış ve genellikle kendi ırklarından olan diğer bir kısmı da kendilerine düşman ve yabancı görmüştür.

Yaşadıkları yerin gereksinimlerine ve iklimine göre çeşitli lehçe alan bu toplulukların birbirleriyle birleşmeleri, ayrılmaları ve geçirdikleri siyasal, dinsel ve toplumsal gelişmelerinin sonucu olarak Türk tarihinin bu kısmı iyice karışmış ve bu nedenle henüz geniş bir Türk tarihi yapılamamıştır.

Çinliler kadar eski olan Türkleri, tarih altıncı yüzyıla doğru ve Orhun şehri ve Altay alanlarında buluyor. Doğu Türkileri yani Doğu Türkleri ismini alan bu topluluk gene o alanda yaşayan «Hiyong Nu»'nun kalıntılarındandı.

Hiyong Nu'lar

Milattan önce 13 üncü yüzyılda bu devleti oluşturan Hiyong Nu'lar hakkında Çin tarihlerinde bilgilere rastlanılmaktadır.

«Hiyong Nu»'lar göçebe olarak yaşarlardı. Milattan önce üçüncü yüzyılda güçlü bir siyasal grup olarak toplanan Hiyong Nu'lar o zaman Çin ülkelerine çok sık akın yaparlardı. Hatta Çinliler milattan önce (215) yılında «Çin Seddi»'ni ülkelerine sürekli akın yapan bu topluluğa karşı yapmışlardı. Hiyong Nu'lar içinde baskın ulus Türklerdi.

Yueşiler

Türkistan Çin'inin en eski halkından olan bir topluluğa da Çinliler «Yueci» veya «Yueşi» derlerdi. Bunlara batılılar İskit adını vermişlerdi. İskit deyimi Yunanlıların Avrupa'nın kuzey doğusunda ve Asya'nın kuzeyinde bulunan Yunan olmayan topluma verdikleri bir deyimdir! Batıların Arap olmayanlara Acem demeleri gibi. Bu nedenle İskit ismi altında toplanan topluluklar çeşitli ırklardan oluşan bir gurup idi. Şu kadar ki, Hiyong Nu'lar tarafından batıya sürülen Yueşi'ler birleşerek Hindistan'a geçtikleri zaman Hint İskitleri ismini almışlardır.

Soguy da denilen «Yueşi»'ler her zaman Hiyong Nu'larla çarpışarlardı.

Milattan önce 3 üncü yüzyılda Çinliler'in baskısıyla Türk ve Moğol toplumları büyük göçleri başladığı zaman Hiyong Nu'lar da Hang Ho nehrinin kaynağından Türkistan'a gelip Yueşi'leri kovmuşlardı.

Yueşi'ler milattan önce ikinci yüzyılın ortalarına doğru ve Hiyong Nu'ların esaretinden kurtularak ikiye ayrılmışlardı. Bunların bir kısmı Tibet'e, bir kısmı da Kaşgar'a doğru indiler.

Yueşi'ler milattan önce 120 yılında Orta Asya'daki Yunan hâkimiyetine son vermişler ve Belh şehrini başkent yapmışlardı.

Sâsânî İmparatorluğu bunların bir de-

vamı olduğu gibi Hindistan'da oluşturdukları devlete de «Hint İskiti» adı verilmiştir. Hindistan'a Budizm bunlar aracılığıyla girmişti.

Hunlar ve Atilla

Oğuz Han zamanında büyük bir devlet oluşturan Hiyong Nular'ın bir kısmı daha sonraları Çinliler'in saldırıları karşısında batıya doğru akın ve göçe başlamışlardı. Miladın birinci yüzyılından başlayarak Hiyong Nular'dan ayrılarak batıya doğru yürümeye başlayan bir topluluğa «Hun» denildi.

Hunlar rastladıkları toplulukları dağıtıp alarak Avrupa'ya doğru ilerlediler. Miladın beşinci yüzyılında Atilla'nın yönetimindeki bu büyük topluluk Avrupa'ya doğru bir sel gibi aktığı zaman çoğu topluluk da kurtulmak için Roma sınırları içine kaçtılar ki bu da medeniyet tarihinde önemli bir rol oynayan büyük genel göçü oluşturdu.

Hunlar Atilla'nın yönetiminde günümüzdeki Macaristan ve Almanya'dan geçerek Şalun nehrine kadar geldiler. Fakat Romalılar'la Vizigotlar, Franklar ve Burgonlar'dan oluşan bir ordu karşısında yenilip çekildiler (451 yılı).

Atilla ölünce Hun İmparatorluğu dağılmaya başladı. Bir kısmı Avrupa'ya doğru göçlerine devam etti. Fakat bir kısmı da gene geriye, bozkırlara döndü. Tarihte bu Hunların Bizans ile çeşitli ilişkilerini görüyoruz.

Ak Hunlar

Hunların bir kısmı Sâsânileri yenerek günümüzdeki Feyz Âbâd şehrinin doğusunda Bedhüşan şehrini başkent yapmıştır. Milattan önce beşinci yüzyılda Orta Asya'da büyük bir devlet halinde yaşayan bu Hunlara Ak Hunlar ya da Öfthalitler denilir. Bunlara Araplar Heykel veya Hayatiler derlerdi. Bunlar daha sonra batı Türklerine yenilmişlerdi.

Tukyular

Doğu Tukyular'ı (630) yılında Çin'in saldırısına uğrayarak yenilmiş ve onun egemenliği altına girmişti.

Kutluğ Han bu Türkleri Çin hâkimiyeti altından kurtararak yeni bir devlet oluşturdu ise de bu da (744) yılında tekrar ortadan kalktı.

En eski Türk abidesi olarak bilinen «Orhun abideleri» işte bu doğu Türklerindir.

Batı Türklerine gelince, onlar da altıncı asırda Asya'nın en güçlü devletlerinden birini oluştuyordu. Çinliler, Sâsaniler ve Bizanslılar'la sürekli ilişkide bulunuyorlardı. İran sanatının Çin'den aldığı etkiler hep bu batı Türkleri aracılığıyla. Çin, İran ve Bizans sanatlarının birbirleriyle olan ilişkilerine aracılı olmaları nedeniyle sanat tarihinde önemli bir görev yapmış olan bu Türkler, İran ve Bizans ülkelerine elçiler gönderir, eşya değiş tokuşu yaparlardı. Kervanlarının getirdiği eşya üzerindeki şekiller ve resimlerle İran ve Bizans sanat eserlerinin Japonya'ya ve oradaki sanat eserlerinin de batı Asya taraflarına kadar yayılmasına hizmet ederlerdi.

Batı Türkleri Altay'dan Volga'ya ve güneyden Sind nehrine kadar olan geniş alanda huzur ve düzeni sağladıklarından Hint, İran ve Bizans arasındaki ekonomik ilişkilerin yürütülmesine hizmet eden kervan yolları hep bunların ellerindeydi.

Bu yollardan yalnız ticaret eşyası değil sanat eserleri de bir ülkeden diğer ülkeye ulaşırdı. Hristiyanlık bunlar sayesinde Çin'e kadar girebilmişti. Mazdeizm ve Budizm'in Hint ve Çin'de ortaya çıkmasına bunlar aracılığıyla olduğu gibi Buda Hacılarının Asya'da bir uçtan öbür uca dolaşabilmeleri de ancak bunların yardımıyla oldu. Batı Türkleri daha sonra Uygurların boyunduruğu altına girmişti.

Uygurlar

Yukarıdan beri anlattığımız bu topluluk göçebe olarak çadırlarda yaşarlar, yazın yaylaklara ve kışın kışlaklara göçerlerdi. Bununla beraber koyunları, atları, arabaları ve her türlü gereksinimleriyle bir yerden diğer bir yere sürekli olarak hareket eden bu kabileler düzenli bir yapıdaydılar.

Türklerin göçebe hayatından çıkıp ev ve şehir oluşturarak bir yere yerleşenlerine uygur anlamına gelen «Uygur» denilmiştir.

Altıncı asırda Hiyong Nular'ın kalıntılarından olan Türklerin bir kısmı Türkistan ve Moğolistan'ın bir bölümünü zapt ederek (Torfan=Kara Hoçu) şehrini başkent yapmışlardır. Bunlar, göçebelikten çıkıp yerleşik düzene geçmişlerdi. Türk bilimi ve sanatını Asya'da en çok koruyan ve geliştiren bunlar olmuştur. Tarihlerde Uygur hakanlarının yabancıları huzuruna kabul ettiği zaman altından bir taht üstünde oturduğu ve altın ile gümüşten yapılmış eşyalar ile çeşitli işleme, halı gibi sanat eserleriyle çevresinin kuşatılmış olduğunu okuyoruz. Hatta (568) yılında Türk hakanının huzuruna giren Bizans elçisi ziyafet salonuna girerken gümüşten heykelere bile rastladığını anlatmaktadır.

Başkentleri olan Torfan şehrinin bir sanat merkezi olduğunu sonradan yapılan bir arkeolojik kazı göstermektedir.

Alman doğu bilimcisi Fon Lukuk, Uygurların, İskitler, İranlılar ve Türkler'den ibaret fakat Türkleşmiş bir ırk karışımı olduğunu söylemektedir.

Orta Asya'da Türkistan Çin'inin üç tarafı dağ ve bir tarafı çölle çevrili olan tarım havzasında bulunan (Torfan=Kara Hoçu) şehri, Türk medeniyetinin en önemli merkezlerinden biriydi. Burada (1902) yılından beri bir Alman gurubu tarafından birçok arkeolojik kazı yapılmıştır. Eştayın, Gerunvel, Lökök gibi profesörlerin yönettiği bu kazılarda çeşitli sanat eseri elde edilmiştir. Torfan, bugün kumlar altında kalmış bir harabedir. Uygurlar daha sonra kendilerini toparlayarak şehirlerini yeniden yapmışlarsa da Cengiz'in ele geçirmesiyle Uygur hakimiyetine son verilmiştir.

(Torfan=Kara Hoçu) şehrinde yapılan kazılarda çok güzel işlenmiş heykeller, nakışlı duvarlar, kâğıt ve kumaş üstüne yapılmış resimler, ev eşyaları ve el yazmaları bulunmuş-

tur. (30.000) adet kadar olan bu yazılar çözülüp okunduğu zaman Türk tarihinin birçok karanlık noktaları aydınlanacaktır.

Sekizinci yüzyılın ortalarına kadar Uygurlar'ın dini (Budi)'lik idi. Daha sonra hükümdar (Bogun Han)'ın Hristiyanlığın ve Zerdüştlüğün karışmasından oluşan (Maniheizm) dinini kabul etmesi üzerine halkın büyük bir bölümü de aynı dine girmişlerdi. Uygurlar'ın en uygar devri bu devirdir ki bir yüzyıl kadar sürer.

Türkler'de Din

Türkler ilk zamanlarda aşiret halinde yaşarlardı. Aynı soydan ve aileden oluşan bu aşiretlerin dini «Totemizm» idi. Yani her aşiret tapınmak için kendine seçtiği bir hayvan veya bitkiye özel törenler yapar ve onu yemezdi. Bu hayvana da o aşiretin «ongun»'u denilirdi. Atalarının ruhuna ibadet eder ve kurban keserlerdi. Her aile ocağında atalarının ruhu olmak üzere iki «mein (*)» bulunur, aile bunlara sürekli olarak ateş yakar ve ibadet ederdi.

Sonraları Şamanilik, Budistlik, Mecûsîlik, Mazdeizm, Maniheizm, Nesturilik, Hristiyanlık gibi dinlere girdiler ve en sonra da İslamiyet'i kabul ettiler. Hristiyanlık Türkler arasında dördüncü yüzyılda Horasan üzerinden girmiştir. Fakat İslamiyetten önce Türkler arasında en çok yayılan din Maniheizm olmuştur.

İslamiyet'ten Sonra Türkler

İlk İslam Olan Türkler (Karahanlılar)

Arabistan'da ortaya çıkan İslâmiyet, Suriye ve İran'a doğru yayılırken yolu üzerinde birçok Türk devleti ve aşiretlerine rastlamıştır.

Müslümanlık İran'a yayıldığı zaman Mâveraünnehir'in (**) diğer tarafında güçlü bir Türk imparatorluğu vardı.

Ceyhun ırmağının bu tarafında Türk devletlerinin en başarılı ve en onurlusu «Tale» devletiydi.

«Eytel (İtel) Ka'an» Zerdüşť dinini kabul etmişti. Bu din o zaman bütün Horasan ve İran'a yayılmıştı.

Araplar Orta Asya'daki fetihlerini ilerletiyorlardı. Birçok Türkler Müslümanlığı kabul ederek ve Arap uyruğuna giriyorlardı. Bu topluluklar arasında İslâmiyet'i ilk kabul eden Karahanlılar olmuştur. [Onuncu yüzyılda] Araplar Asya'daki valilerine serbest yönetim hakkı tanımışlardı. Mâveraünnehir'de böyle serbest vâililer genellikle bağımsızlıklarını ilan ederek eyaletlerini soylarına bırakırlardı.

Mâveraünnehir'de Arapların bir vâlisi bağımsızlığını ilan ederek Sâmânîlerin oluşmasına neden olmuştu. Öte yandan Halife Mutesim zamanında halife orduları Müslüman Türklerle doluydu. Türkler Sâmânîlerin serbest kalmalarından yararlanarak güç ve etkinliği kendi ellerine almışlardı.

Mâveraünnehir'de Sâmânîler'in elinde kalan yerler de Karahanlılar'a geçmişti.

Sâmânîler'in düzenli bir kuruluşu vardı.

Bu kuruluş daha sonra Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular'a kadar devam etti.

Karahanlılar'a El-Efrasiyab da denilmiştir (609-380). Bu Türkler mâverâünnehir Türkleri'ne bağlantılı «Karluk»'lar idi ki oluşturdıkları devlete Hâkâniye denilmiştir. Karahanlılar, islam olmayan diğer Türk devletleriyle sürekli savaşırlardı.

Bunlar birçok şehirleri geliştirmiş ve camilerle, medreseler, türbeler ve kervansaraylar yapmışlardır. Semerkand ve Buhâra'daki saraylar ve binalar meşhurdur. «Mu'cemül-Buldan ve'l-Mesalikil-Memâlik gibi müellefatta» gibi kitaplarda Semerkand'ın yüksek binalarından, yeşil ve çiçekli bahçelerinden, duvar ve tavanları nakışlarla süslü köşkerlerinden söz edilmektedir. O zamanlar Semerkand dünyanın cenneti olarak kabul edilmekteydi.

Devletin resmi dili Türkçeydi. En önemli ve eski bir Türkçe eser olan (Kutad-Kubilik) Karahanlılar zamanında yazılmışdır (1070 yılı).

Tolonlar ve Ahşidler (İhşidler)

Araplar Türkler'le Orta Asya'da Ceyhun (Amu-derya) kenarlarında karşılaştıkları tarihlerden beri Türklerin gücü ya da gönülünden bağlılıkları halifelerin dikkatini çekmişti. Giderek emirlerinin bağlılıklarına güveni kalmayan halifeler bu Türklerden koruyucu ve koruma alayları oluşturmaya başladılar. Türkler Müslüman olunca Arap dilini de öğreniyorlardı. Gerek savaşlarda ve gerekse para ile alınan köleler halifenin emrinde «Memlûklar» denilen bir koruma sınıfı oluşmuş ve daha sonra bunlardan bakan olanlar da olmuştu.

İslâm halifeleri en çok Türk kuvvetlerine ve Türk subaylarına dayanırlardı. Abbasiler zamanında Türkler'den devletin en yüksek memurluklarına geçenler ve hatta bağımsızlığını ilan edenlerden devlet kuranlar olmuştu. 856 yılından sonra halifeler Mısır'a artık Arap vali atamıyorlardı. Ahmed bin Tolon'da halifenin Mısır valisi iken daha sonra bağımsızlığını ilan etmişti. Mısır'da kırk yıl hüküm süren «Tolon»'lar ona yakın bir süre hükümet eden «Ahşidler» Türk'tü.

Gazneliler

Sâmâniler'den hükümdar Abdülmelik bin Nuh «Alptekin» isminde bir Türk kölesini Horasan'a vali atamıştı. Abdülmelik'in yerine geçen hükümdar, Alptekin'den korkarak onu yakalamaya çalıştığı zaman Alptekin Horasan'dan çıkıp Gazne'ye geldi ve kendisi ile birlikte olan Türklerle beraber orada bir devlet kurdu. Ölümünden sonra onun kölesi ve damadı olan Sebuktekin hükümdar yapıldı (963 yılı). Sebuktekin'in ölümünde küçük oğlu hükümdar olduysa da Gazneli Mahmut kardeşinin yerine geçti ve hükümeti eline aldı.

Gazne şehri Hindistan'a gidecek yollara egemendi. Gazneliler devletin en meşhur hükümdarlarından olan Gazneli Mahmut, Sebuktekin'in oğluydu ve Taharistan ile Mâverâünnehir'in bir kısmı ve batı-

da Arap, İran ve Horasan çevresi ile doğuda ve güneyde Sind nehrine kadar olan büyük bir alan onun egemenliğindeydi. Gazneliler Hindistan racalarıyla yaptıkları savaşlarda çeşitli ganimetler elde ederek zenginleşmişler ve birçok şehir ile çok sayıda görkemli binalar yapmışlardı.

Gazneli Mahmut

Gazneli Mahmut Abbasi halifesine çok bağlıydı. Her zaman Şiiliğe karşı Sünniliği korumaya ve yaymaya çalışırdı. Gazneli Mahmut'un ölümünden sonra oğlu Mesud tahta çıkmış fakat Gazneliler imparatorluğu kendisini oluşturan unsurların karışıklığı nedeniyle küçülmeye başlamıştı. [1187] Tarihine kadar süre gelen Gazneliler devleti ulusal bir güce dayanmamak ve yönetimsizliği yüzünden dağıldı. O zaman Selçuklular, Horasan ve İran'ı ele geçirmiş ve Guruliler de Gazne'yi işgal ederek yakıp yıkmışlardı.

Hindistan'da Türk Hükümetleri

Hindistan'ın kuzeyinden çeşitli zamanlarda giren Türk toplulukları orada çeşitli devletler oluşturmuşlardı. Müslümanlık batıda Endülü's'ü ele geçirerek Avrupa'ya girerken, Semerkant ve Kaşgar üzerinden Hindistan'a giriyordu.

Gazneliler uzun bir süre Hindistan'a hâkim olmuşlardı. Gazneliler'den sonra «Guru»'lar hüküm sürdü oldu.

Gurular'ın Hindistana atadıkları valiler daha sonra bağımsızlıklarını ilan ederek «Delhi» şehrinde hüküm sürmüşlerdir. Bu valiler «Guru» sultanlarının köleleri olduğundan onlara «Memluk»'lar saltanatı denilir.

Delhi şehri Hindistan'ın islâm merkezi idi. Hindistan'ın Pencap ve Sind taraflarında oluşturulan Türk devleti yüzyıllarca sürmüş ve Hindistan'ın büyük bir bölümünü Türkleştirmişti.

Timur'un (1370)'de Orta Asya'yı ele geçirmesi ve Belh şehriyle Semertand'ı da alarak Hindistan'a kadar inmesi üzerine birçok bayıncı şehir gibi Delhi de tümüyle harap olmuştu. Bu şehir daha sonra Timur soyunun hükümdarlığı zamanında yeniden onarıldı.

Türk hükümdarları Hindistan'da birçok sanat eseri meydana getirdiler. Arap, İran ve Türk sanatlarının yerli Hint sanatıyla bağlantısı o zamanlara rast gelir.

Hindistan'da hüküm süren Türk soylarının başlıcaları şunlardır.

Gazneliler (1116-1160), Gurular (1160-1515), Memluklar (1194-1206)

Bundan sonra da Pünhan, Halec, Tuğlak, Saidi, Levdi, Afgan ülkesi ve Bâbü soyudur. İslamiyet'ten Sonra Ön Asya Türkleri

Selçuklular

Gazneliler'den sonra Asya'da güçlü bir devlet kuran Müslüman Türkler, Selçuklular'dır.

Selçuklular Oğuz Türkmenlerindendir. Araplar bunlara Gaz veya Guz derlerdi. Oğuz Türkmenleri büyük Tukey gurubu içine bir Türk bölümüdür. Anadolu'yu Türkleştiren

ve Selçuklular'ı oluşturan işte bu Türklerdir. Bunlar, Baykal'ın güneyinde Salanga şehri çevresinden Aral bölgesine göç ederek yerleşmiş ve Seyhan çevresinde Yeni Kent kasa-basını başşehir edinmişlerdir.

Büyük bir bölümü göçebe yaşayan bu Oğuzlar onuncu yüzyıla doğru Müslüman olmuşlar ve bunlara Türkmen adı verilmiştir.

Avrupa yazarlarının çoğunluğu hatalı olarak Türkmen sözünü Türklerden ayrılan bir topluluğu gösterdiğini sanırlar. Oysa bu deyim Müslüman olan Oğuz Türkleri'ne verilen isimdir.

Müslümanlığı kabul eden Oğuz kümeleri İslâm ülkelerine göç etmişler ve üstelik on birinci yüzyılda Tuna'yı geçerek Selanik ve Yunanistan'a kadar girmişlerse de Peçenek ve Bulgarlar'a yenilmişlerdir.

Oğuzlar'ın bir bölümü de batıya doğru yayılarak Azerbaycan, Anadolu, Horasan ve Mezopotamya taraflarına doldular ve Samaniler ve Karahanlılar'la ilişkide bulunarak diğer bazı Türk guruplarını yuttular. Seyhan çevresinde birçok Oğuz şehirleri oluşturuluyor ve Anadolu bunlarda doluyordu. O zamanlar putperest olan Türkler hudutlardan akın yaparlardı. Müslümanlar bunlara vergi verirdiler.

Uygur hakanının «Selçuk» ismindeki komutanı böyle akın yapan Türkler'i yenerek büyük bir ün kazanmıştı. Selçuk, Oğuzlar'dan Üç Ok koluna bağlı «Kınık»'lardan «Dekak» veya «Bukak» isminde birinin oğlu idi.

«Selçuk», çevresinde toplanan aşiretlerle büyük bir devlet oluşturdu ve bunlar diğer İslâm Türk devletlerini ortadan kaldırarak Doğu Türkistan'dan Akdeniz'e ve Kafkas Dağları'ndan Hint Okyanusu'na kadar büyük bir alanda hâkim oldular.

Selçuk Bey'in ölümünde, devlet, torunları, yani oğullarından Mikail'in oğlu Tuğrul ve Câferi'ye kaldı. Tuğrul Bey zamanında Selçuklu devleti büyüdü. Tuğrul Bey'e Bağdat halifesi, Sultan unvanını verdi. Tuğrul'un ölümünde ise ülkenin her tarafında bağımsızlık belirtileri görüldü. O tarihte Câferi Davud Bey'in oğlu da Horasan'da devlet yönetimindeydi. Alparslan kendi adına Bağdat'ta ve Mekke'de hutbe okutuyor ve Selçuk soyunun diğer üyeleriyle savaşıyordu.

Sultan Tuğrul'dan sonra devletin başına kardeşi Câferi'nin oğlu Alparslan geçti ve sonra oğlu Melikşah geldi. Melikşah zamanında Bağdat halifelerinin hiç hükmü kalmamıştı. O zaman Selçuklular'ın egemen olduğu alan o zamanki İslâm dünyasının hemen hemen dörtte üçünü oluşturmuyordu. Anadolu'nun büyük bir bölümü Selçukluların eline geçmişti. Melikşah'ın ölümünden sonra iç haberleşme yönünden devlet zayıflayarak Selçuk imparatorluğu, İran, Germen, Halep ve Şam ve Anadolu Rum Selçukluları isimleriyle bağımsız devletlere ayrıldılar.

Rum Selçukluları'nın başkenti önceleri İznik şehri idi. Sonra Konya oldu. Kılıçarslan Anadolu'nun büyük bölümünü ele geçirerek Rum Sultanı adını almıştı.

Haçlı ordularıyla sürekli savaşlarda bulu-

nan Kılıçarslan ve oğlu Mesud Şan ve İkinci Kılıçarslan bir kaç kez Haçlı Ordusunu yenmişlerdi. Fakat gerek bu Haçlı savaşları ve gerekse iç savaşlar nedeniyle zayıf düşen Selçuklular, Cengiz ordularının sataşmaları büsbütün bezdirmişti. Buna eklenen yonemimsizlik nedeniyle ise Selçuklu devleti dağıldı ve onların yerini Osmanlı Türkleri aldı.

Osmanlılar

Orta Asya'dan güneye doğru inen Türk kabilelerinden biri de Türkistan'dan geçerek Ahlat ve sonra Erzincan taraflarına gelmişlerdi. Başlarında Süleyman Şah vardı. Bunun Gündoğdu, Sungur Tekin, Ertuğrul ve Dündar Bey isimlerinde dört tane oğlu vardı. Süleyman Şah'ın ölümünde kabile dağıldı ve bir kısmı Ertuğrul Bey'in yönetiminde Ankara yakınlarına doğru geldi. Ankara yakınlarında birbirleriyle savaşan iki orduya rastladılar. Ertuğrul Bey'in beş-altı yüz kadar süvarisi vardı. Ertuğrul Bey o zaman Türklerde geleneksel olarak yenilen tarafı tuttu ve savaşı kazandı. Savaşanlar Selçuklular'la Moğol askerleriydi. Selçuklular yenilmek üzere iken bu yardım sayesinde galip geldiler. O zaman Konya'da ikinci Alaaddin Keykubad, sultan bulunuyordu. Ertuğrul'a ödül olarak Domaniç yaylasıyla Söğüt kışlağını verdi. (1232 yılı)

Ertuğrul Bey kabilesiyle birlikte Selçuklu devletinin (uç beyi) yani sınır koruyucusu görevi yapıyordu.

Ertuğrul Bey'in ölümünde kabile başkanlığı oğlu Osman'a geçti. Osman'ın, Selçuk devletine düşman olan çevre devletlerle savaşlar yaparak başarılı olması üzerine, Selçuk sultanı tarafından kendisine bağımsızlık nişanı olmak üzere tuğ, beyaz sancak, kös ve diğer hediyeler gönderildi.

Böylece bağımsızlığa ulaşan Osmanlılar Karaca Hisar'ı başkent olarak seçtiler. İşte Selçuk devletinin tümüyle yıkılması bu tarihtedir. Selçuklu devletinin yıkılması, Anadolu içinde on iki adet küçük devlet ve derebeyliklerinin oluşmasına olanak sağladı.

Bu devletlerden birisi de zaten daha önce bağımsızlığını alan Osmanlılar idi ki, bunlar diğer devletleri tümüyle ortadan kaldırarak bütün Anadolu'ya egemen ve Selçuk devletine varis oldular.

Sultan Osman 70 yaşında ölmüş ve Bursa'ya defn olunmuştur. Yerine oğlu Orhan geçmiştir. Orhan'ın büyük kardeşi olan Alaaddin Paşa ise saltanatı kabul etmeyip vezir olmuştur. Aklı ve yönetimiyle meşhur olan bu vezir sayesinde Osmanlılar kusursuz bir askeri ve milli sistem kurarak (1330) yılında İznik'i Bizanslılardan alarak İstanbul'un bir kaç saat uzaklığındaki «Kartal»'a kadar ilerlemişlerdir. Yirmi yıl kadar savaşız geçen zaman süresince Osmanlılar düzenlemeler yapıp kurumlarını güçlendirerek bağımsızlıklarından 50 yıl sonra (1356) yılında Orhan'ın oğlu şehzade Süleyman Paşa'nın yönetiminde sallarla Rumeli'ye geçtiler. Osmanlı tarihinde büyük bir gelişim oluşturan bu olaydan sonra imparatorluk genişlemeye başlamıştır.

(1456)'da padişah olan Murat Hüdavendigâr, Edirne'yi almış ve Tuna'ya kadar ilerlemiştir [1359]. Böylece Türkler Balkan yarım adasında bulunan Bulgarlar ve Sırplarla komşu oldular.

Bundan sonra Roma'da beşinci papa (Urban)'ın kışkırtmasıyla Türkler aleyhine bir Haçlı Ordusu oluşturuldu. Balkan'ın ve Macaristan'ın Hristiyan kralları birleşerek Osmanlılar üzerine altmış bin kişilik bir ordu gönderdiler. Birçok şehirle birlikte o zaman Bulgarların hükümet merkezi olan Kostandil de Türkler tarafından feth olunmuştur.

Kosova savaşı adıyla tanınan bu savaşta Murat Hüdavendigâr bir Sırp tarafından vurularak öldürüldü. Bundan sonra Türkler bir taraftan Rumeli'nin Hristiyan devletleri, bir taraftan da içerisindeki derebeyleri ile yıllarca savaşmışlar.

Yıldırım Bayezit zamanında devlet doğudaki sınırı Kürdistan ve Trabzon taraflarındaki Binderya devletine ve batıda Rumeli'nde Sırbistan, Eflak, Bosna ve Hersek'e kadar büyümüştü.

İslâmiyet'ten Sonra Ön Asya Türkleri

O sıralarda Bizans İmparatorluğu son derece zayıf düşmüştü. Bizans İmparatorluğu padişaha vergi verdiği gibi gerektiğinde emrinde olması için on iki bin kadar da asker verme sözünü vermişti. İstanbul imparatorunun kaleleri tamir etmesi Türk padişahını uyarmış ve Sultan, Boğaziçi'nin Anadolu tarafına bir hisar yaptırmıştı.

O tarihte İstanbul yedi yıl kadar Türkler tarafından kuşatıldı. Bizanslılar İstanbul'da bir Müslüman mahallesi ve bir cami ile mahkeme yapılmasına izin vermek ve her yıl Türklerle on bin duka (*) altını vermek koşuluyla kuşatma kaldırıldı.

O tarihlerde Rumeli'nde Türkler, Tuna'dan aşağıya Tesalya ve Yunanistan'la İstanbul surları dışındaki geniş alanda egemendiler.

O sıralarda Timur, Anadolu'daki beylerin kışkırtmasıyla, büyük ordusuyla Osmanlıların üzerine yürüdü., birçok şehri yakıp yıktı. Sonunda Ankara yakınlarında Yıldırım Bayezit'in ordusunu yendi ve kendisini de esir etti (1402).

Bundan sonra devlet, dağılan şehzadelerin elinde bir süre yonemimsiz kaldı. 11 yıl kadar bir fetret devri (**) oldu. Sonunda şehzadelerden Çelebi Mehmet (1413)'de Edirne'de tahta çıktı ve devleti yönetmeye başladı. Fakat devlet zayıflamıştı. Çelebi Sultan Mehmet ülkeye eski düzenini vermeye çalışırken Edirne'de öldü. Yerine İkinci Murat padişah oldu. O da daha hayattayken padişahlığı büyük oğlu Mehmet'e bırakmıştı. Sultan Mehmet on dört yaşındaydı. Edirne'de tahta çıktı. O zaman Rumeli'nde Jan Hunyad'ın ordusuyla korkunç bir savaş oluyordu. Sultan Mehmet tekrar babasını geriye çağırırdı. Savaş kazanıldıktan sonra babası, oğlu Sultan Mehmet'i tekrar padişah yaparak çekildi (1451).

Sultan Mehmet'in en büyük isteği İstanbul'un fethi idi. Türkler'e karşı açılan savaşların hepsinde Bizanslıların kışkırtıcı ol-

duklarını anlayan padişah artık İstanbul'u almak zorunluluğunu anlamıştı. O zaman Rumeli Hisar'ını yaptırdı. 1453'de de İstanbul Türkler tarafından feth olundu.

İkinci Bayezit zamanında Türkiye epeyce büyümüştü. Oğlu Yavuz Sultan Selim ise bütün Müslümanları bir güç altında toplamak ve sonra Çerkezleri işgalden ve İran'ı da Şii'lerden kurtarmak istiyordu.

Sultan Selim «Çaldıran»'da Şah İsmail'in ordusuyla çarpışarak İranlıları yendi. Orada bulduğu sanatkarların en iyilerinden bir çok ustayı İstanbul'a getirdi.

Selim'in orduları Mısır'ı da feth etdiler (1517). İran ve Mısır'ın fethi Osmanlı tarihinin en önemli olaylarındandır. Türkiye o zamanın en büyük ve en kudretli devleti olmuştu. Sultan Selim, Mısır'da bulunan halife üçüncü (Mütevelli Âli-ullah)'ın razı olmasıyla halifeliği kendi üzerine almıştı. Suriye tümüyle Türkiye'ye katıldı.

İşte Osmanlılar'ın en parlak devri bu olmuştur.

Sultan Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman zamânı (1520-1566) ise Türk sanatının en yüksek düzeye çıktığı bir devirdir.

İran'dan Yanya'ya kadar büyüyen İmparatorlukta servet de artmıştır. İstanbul'da her taraftan gelen para ile halk zenginleştikçe, sanat da o oranda gelişiyor ve Müslüman ülkelerinin en büyük sanatkarları İstanbul'da toplanıyorlardı. O zamanlar Türklerle Fransızlar arasında büyük bir dayanışma vardı. Birinci Fransuva ile Sultan Kanuni, biri ticari, diğeri savunma ve sataşma ile ilgili iki önemli antlaşma imzalamışlardı.

Sultan Süleyman zamanındaki bu güç ve yücelik sonradan gelen kuşak ve sosyal durum nedeniyle yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır. Devletin başına büyük sıkıntılar açan yeniçerileri kaldırmak ve Nizâm-ı Cedid adında düzenli bir ordu oluşturmak isteyen Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut'a kadar bu gerileme sürmüştür.

Bundan sonra Türkiye'nin, devleti düzene sokmak için Avrupa'ya yöneldiğini ve yenilenme yolları üzerinde yürüdüğünü görürüz.

Bu yenilenme hareketleri bazen iyi, bazen de kötü sonuçlar vererek İkinci Abdülhamit zamanına kadar sürmüş, fa-kat ülkenin yönetimi giderek bozulmuş ve Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle padişahların baskılarına son verilerek istenilmiştir.

Meşrutiyet, ülkede yeni bir milliyet ve medeniyet uyandırmaya ve iç zorlukları gidermeye çalıştığı sırada Dünya Savaşı çıkmış ve Türkiye'yi büyük bir felâkete sürüklemiştir. İmparatorluğun birçok toprakları Avrupa devletlerinin eline geçmiştir.

Türkiye için tükenmenin kesin olduğu bir zamanda milletin başına geçen Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri Türkiye'nin düşmanlarını yenmiş ve onu kurtarmıştır. Bu sırada son hükümdar olan ve Vahdettin'in ülke dışına kaçması üzerine ulusal egemenlik, cumhuriyeti ilan etmiş ve böylece Türkiye tarihi de yeni bir evreye girmiştir.

Bektaşilik

John K. Birge

Hayat Tarih Mecmuası 1966, Sayı: 7. S: 68-74

Bektaşî inançlarının ne derece inceleme konusu olduğu, Bektaşî tarihi ve Bektaşiliği araştıranlar için belki büyük bir önem taşır, ama şu da var ki, Bektaşî olmayanların yaptıkları incelemeler birkaç bakımdan üzerinde durulmaya değer nitelikler gösterir.

Bektaşî inançlarını anlamak, tarikatın inceliklerine nüfuz etmek şüphesiz oldukça uzun bir zamana ve araştırmaya bağlıdır. Hele, Bektaşîler'in Batı ülkelerindeki dinî dernekler gibi geniş bir teşkilâta sahip bulunmamaları, aralarında yazılı bir statünün olmayışı, böyle bir incelemeyi daha da güçleştirmektedir: Her şeyin bir sır gibi saklanması, birçok kaynakların yetersiz oluşu, araştırmacıyı bazen yanlış sonuçlara da götürebilir.

Bunun için Bektaşî âdet ve merasimlerini incelerken her şeyden önce bazı terimler üzerinde durmak şarttır. Bektaşîler'in kendilerine has bir derece sistemine sahip olmaları, bu dereceler arasındaki bağlantılar, namzetlerin bir dereceden ötekine geçişleri oldukça ilgi çekicidir ve batılı kaynaklar tarafından bir hayli de inceleme konusu yapılmıştır.

Bektaşiliğe kabul edilmek için başvuran kişiye «âşık» derler. Kelime olarak ele alınırsa «seven insan» anlamına gelir, ama bu deyim Bektaşilik'te daha özel bir anlam taşır. Âşık, Bektaşiliğin esaslarını benimseyen, ona karşı içinde bir yakınlık ve ilgi duyan insandır, ama henüz Bektaşiliğe kabul edilmemiştir. Bektaşî namzedi önce bazı sınavlardan geçecek, ondan sonra tarikata kabul edilecektir.

Âşık önce Bektaşî tekkesini ziyaret ederek bir Bektaşî babasıyla konuşur, bu arada Bektaşî müziğini, Bektaşîler'in «nefes» dedikleri ilâhilerini dinler, öğrenmek istediği şeyleri Bektaşî babasına sorar, onun anlattıklarını dinler. Bektaşî babası artık gerçek bir yol gösterici, bir mürşit (doğru yolu gösteren) durumdadır. Başî sıkışan âşığa yardım eder. Bir Bektaşî tekkesindeki âşıkların sayısı oldukça çoktur.

Görice yakınındaki Turan tekkesin-

de bir Bektaşî babasıyla konuşmuştum. Adı Zülfü Baba idi. Geniş bir alana yayılmış olan tekkenin şeyhi mertebesindeydi. Tekkede, aşağı yukarı iki yüze yakın Bektaşî'nin bulunduğunu söyledi, gene ifade ettiğine göre, her Bektaşî'nin nefes verdiği birkaç tane de âşık varmış tekkede. Tekkeden ayrılırken kalabalık bir grubun geldiğini gördük, kadınlardan bazısının kucağında küçük çocuklar vardı. Sorduk. Çocukların yeni doğduğunu, nefes ettirmek için Bektaşî babasına götürdüklerini söylediler.

Hemen her Bektaşî tekkesinin içinde ya da yakınında bir mezarlık vardır. Buralar, Bektaşîler'in kutsal saydıkları yerlerdir. Mezarı ziyaret ederler. Bu arada Bektaşî babasıyla da konuşup, onuri nefeslerinden yararlanırlar. Konuştuğum bir Bektaşî, bu mezarları ziyaret edenlerin özel inançları olduğunu ifade etti. Bunlar, bir dertleri olursa bu mezarları ziyaret ederek dertlerinden kurtulacaklarını sanırlarmış.

Arnavutluk'ta, gene böyle bir Bektaşî tekkesine gitmiştim. Tekkenin az ilerisinde, bir çeşme gördüm. Su bir parmak inceliğinde akıyor, birkaç kişi de, yüz ve el-

lerini yıkıyorlardı.

Bunlar Bektaşî babasının nefeslerinden yararlanmak için gelen âşıklardı. Henüz namzetteler, resmî bir merasimle tekkeye kabul edilmemişlerdi. Gezip, gördüğüm yerlerde bir aile içinde birçok âşık ve Bektaşî olması dikkatimi çekti.

İKİNCİ DERECE

Bektaşilikte ikinci derece, «muhiblik» tir. Kelime bakımından âşık gibi, seven anlamına gelir. Ne var ki, muhib, âşıklık mertebesini aşmış, bazı âyinlerden nasibini almış kişidir.

Muhibliğe kabul âyinine, «ikrar âyini» veya Ayin-i Cem denir.

Kadınlar da erkekler gibi bu âyine katılırlar. Bektaşîlerin en büyük âyinlerinden biri olarak kabul olunur.

BİR BEKTAŞİ TEKKESİNİN İÇİ

En büyük Bektaşî âyini anılabilmek için, bir Bektaşî tekkesiyle âyinin yapıldığı yeri görmek ve âyinin bazı özelliklerini bilmekte fayda vardır. Bektaşî tekkesi çoğunlukla kasaba veya şehirlerin eteklerinde bulunur. Hattâ birçok yerlerde, tekke, manzarası güzel bir tepenin

Hacıbektaş'taki Bektaşî tarikatının merkezi ve Bektaşî Çelebisî'nin ikametgâhı olan dergâhın 1882 yılında çizilmiş genel resmi, 1) Alevi Köşkü, 2) Çatalkapı, 3) Değirmen Penceresi, 4) Mısafir Köşkleri, 5) Çamaşırhane, 6) Ekmek Evi, 7) Ambar, 8) Meydan bahçesi, 9) Misafirhane, 10) Meydan, 11) Kiler, 12) Üçler Kapısı, 13) Altılar Kapısı, 14) Aşevi, 15) Aşevi Meydanı, 16) Kiler bahçesi, 17) Yaz meydanı, 18) Hazret avlusu, 19) Kabristan, 20) Balım Sultan Türbesi, 21) Hasbahçe Kapısı, 22) Kırklar Meydanı, 23) Hasbahçe.

Bektaşîler'in en önemli eşyalarından bazıları: 1) Kaşağı, 2)Kamberiye, 3) yüzlük tespih, 4) Teslim taşı, 5) Tiğbend, 6) Nefir, 7) Haydâriye, 8)Palihen, 9)Teber, 10) Habbe, 11) Keşkûl, 12) Kahve fincanı, 13) Âvin-i Cem'de kullanılan taç şeklindeki tahta külah, 14) Kristal mühür, 15) Secdetafi, 16) Arakiye,

yanı başına inşa edilmiştir. İstanbul'da Rumelihisarı'ndaki Şehitlik Tekkesi ile Eyüp sırtlanındaki Karyağdı Tekkesi, şehri en güzel manzarasıyla gören tekkelerdir. Zira, çepçevre bir bahçe içindedirler ve bahçenin bir köşesinde asmalar vardır.

Tekkelerin büyüklüğü değişiktir. Ama hepsinde dört bölüm bulunur. Bunların ilki "Mihman Evi" dir. Bir veya iki odadan meydana gelmiştir. Bektaşîler burada misafirlerini kabul ederler. Yatıya gelen misafirler geceleyin burada ağırlanırlar.

Bundan sonra mutfak gelir. Tekkede "Aş Evi" denir buraya. Ortada koskaca, simsiyah bir kazan kaynar, onun için de "Kara Kazan" dır adı. Tiran'a'daki Dede tekkesinde böyle bir kazan vardı, bakırdan yapılmıştı, buna benzer bir kırmızı bakır kazanı da Kahire'deki Kaygusuz tekkesinde gördüm. Bu kazanda çoğunlukla kutsal günlerde yemek pişer.

Tekkenin üçüncü bölümü "Ekmek Evi" dir. Burada ekmek pişirilir. Bir de, kâdınların yattıkları yer olarak kullanılır.

Son bölüm, "Meydan Ev" dir: Yani âyinlerin yapıldığı yerdir. Tekkenin en önemli bölümü de burasıdır.

Meydan evi dikdörtgen bir odadır, eşiğin tam karşısında üç basamak, onun üstünde on iki kandil vardır, buraya, "Taht-ı Muhammed" yahut "Çıralık" denir. Bunların biri çok uzundur; ucuna, Bektaşî tacına benzer bir külah konmuştur. Üç tane de fitil vardır. Biri Tanrı, biri Hz. Muhammed, biri de Hz. Ali adınadır.

Tahtın solunda bir koyun postu görülür, "Bektaşî Babası" yahut "Mürşid" buraya oturur. Mürşid'in sağında ve solunda on bir koyun postu vardır. Odanın tam

ortasında, bir ocak bulunur. Bu ocağa "Fâtıma Ocağı" denir.

Bu on iki koyun postu, Bektaşî tarihindeki en önemli on iki kişiyi temsil eder:

1) Baba Postu yahut Horasan Postu: Hacı Bektâş-ı Velî.

2) Aşçı Postu: Seyid Ali Sultan.

3) Ekmekçi Postu: Balım Sultan.

4) Nakib Postu: Kaygusuz Sultan.

5) Atçı Postu: Kamber Ali.

6) Meydancı Postu: Sarı ismail.

7) Türbedar Postu: Kara Donlu Can Baba.

8) Kilerci Postu: Şah Kulu Hacim Sultan.

9) Kahveci Postu: Şah Şâzelî Sultan.

10) Kurbançı Postu: İbrahim.

11) Ayakçı Postu: Abdal Musa Sultan.

12) Mihmandar Postu: Hızır.

Öte yandan bu on iki koyun postunun, Ayin-i Cem'deki on iki ibadetle ilgili olduğu da söylenir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yazdığı Velâyetname'de, ibadetin, Bektaşîlikte büyük önemi olduğu belirtilir; ibadet, tarikat kapısından geçmenin tek yoludur. Bu dört kapı: şeriat, tarikat, marifet, hakikat'tır.

Şeriat'ın vecibeleri:

1) İman, 2) İlim öğrenmek, 3) Fiilen ibadet etmek, 4) Kanunlara saygı, 5) Evlenmek, 6) Cinsî hayatta haramlara riayet, 7) Sünnetlere riayet. 8) Şefkat, 9) Temizlik, 10) Emirlerle riayet.

Tarikat'ın vecibeleri:

1) Pir'in elini tutarak tövbecar olmak, 2) Bir mürşidden feyz alarak mürid olmak, 3) Saç gidermek ve libas döndürmek, 4) Aşk ateşiyle yanmak, 5) İbadet. 6) Korku, 7) Ümit, 8) Hırka, zembil, seccade, 9) Sahib-i makam ve sahib-i cemiyet ve sahib-i muhabbet olmak, 10) Aşk, zevk u safa ve fakirlik.

Marlfet'in vecibeleri:

1) Edep, 2) Korku, 3) Perhizkârhk, 4) Sabır, 5) Utanmak, 6) Cömertlik, 7) Miskinlik, 8) İlim, 9) Marifet, 10) Kendi özünü bilmek.

Hakikat'ın vecibeleri:

1) Turâb olmak. 2) Yetmiş iki milleti ayıplamamak, 3) Elden gelen hiç bir şeyi kadere karşı gelerek men etmemek. 4) Yaratılmış dünyadan emin olmak, 5) Secdeye yüz koyup yüzü suyun bulmak, 6) Hakikat sohbetinde esrar söylemek, 7) Seyr fi'llah (Alah'a doğru imânen yükselme, 8) Seyr ve bakaa billah, 9) Münacaat, 10) Müşahede ve Tanrı Taâlâ'ya ulaşmak.

Bektaşî babalarının en büyük meşgaleleri, bunların anlamlarını âşıklara öğretmektir. Bu dört kapıdan geçmek,

Bektaşîliğin esasını teşkil eder. Bektaşî şairi, Kul Himmet:

Pirim bir şehir yaptı Kopuşun dört eyledi,
diyerek bu dört kapıyı dile getirmişti.

Büyük halk şairi Yunus Emre'nin de,
Çıktım erik dalına anda yedim üzümü.

diye başlayan bir şiiri vardır. Yunus, bu şiirinde, mürşid ile dört kapının Bektaşîlik'teki önemini belirtir.

Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaynat-tım

Ne bu deyüp sorana bandım verdim üzümü

Bir serçenin kanadın kırk kağına yüklet-tim

Kırk çift dahi çekmedi kaldı şöyle yazılı

İlk bakışta mısraların anlamı yokmuş gibi gelir insana. Ama Halveti tarikatından olduğu halde Bektaşîler tarafından çok sevilen Niyazi-i Mısri'nin şerhi bize, bazı kapıları açar görünmektedir.

Gerçeği araştıran kişiye nazaran şeriat, eriğe benzer, erik gibi çekici renktedir, ama içi sert çekirdeklidir. Üzüm de tarikatın sembolüdür; çeşitli faydaları vardır, caziptir, ama onun da çekirdekleri bulunur.

Mütevazi derviş, bu mertebeye çıktıktan sonra, ünü dünyaya yayılmış kişilerle tartışırsa, onları yere serer tartışmada. Tıpkı bir sineğin bir kartalı kaldırıp yere vurması gibi.

AYİN-I CEM

Âşıkların denemeden geçtikten sonra muhibliğe kabul âyini, meydanda icra kılınan büyük bir merasimle olur. Aşık, haftalarca önce hazırlanır buna, Bektaşîlik iman ve inançlarını iyice benimsediğine kanaat getirildikten sonra âşık'a bu sınavdan geçme fırsatı verilir. Artık âşık, muhip olmak ateşiyle yanan bir insandır. Ayinin yapılacağı günün sabahı erkenden, âşık, tekkeye gelir, yanında yün bir kuşak vardır. O gün kara kazanda aş pişer. Meydanın kapısında bir gözcü durur, kararlaştırılan saatte Bektaşîler, dinî kılık ve merasim yürüşüyle meydana girerler. Önde tekkenin şeyhi vardır. Oda karanlıktır, sadece üç fitilli kandil yanmaktadır. Mürşid, postuna oturmadan önce, niyaz eder, diz üstü çökerek iki elini yere koyup döşemeyi öper. öteki-ler de rütbe sırasına göre, meydana girerler. Eşikte, durup, sol diz üstüne çöker ve eşiğe koydukları ellerini öperler. Sonra eşiğin üstünden atlarlar, önce Horasan postunu sonra da tekke şeyhinin sağ dizini, sol dizini ve kalbinin üstünü öperek niyaz ederler. Daha sonra da sırasıyla, Taht-ı Muhammed'e, Ali Murtaza postuna niyaz ederek kendilerine ayrılmış postlarına otururlar.

Bu sırada âşık da Ayin-i Cem'e hazırlanmaktadır. Yanına bir rehber verilir. Talib erkekse, âyine günlük kıyafetle katılır, kadınsa süt beyazı ince müslimden bir entari giyer. Ayakları yalıdır, kadının başı açık, saçları döküktür. «Talib» abdest alırken, «rehber» de Kur'an'dan âyetler okur.

Bundan sonra, talib ile rehber meydana kapısına gelirler. Kapı kapalıdır. Diz çökerek ellerini eşiğe koyarlar ve sırasıyla eşiğin sağını, solunu ve ortasını öperler. Bu, mürşidin kapısında, her türlü gurdan sıyrılmak anlamına gelen bir hareket; sonra kalkarlar. Rehber «Ey kapıların açıcısı!...» diye seslenir. Buna, içerdense, mürşid «Sana zafer yolunun kapısını açıyoruz» karşılığını verir. Kapı açılınca, rehber de, talip de eşiğe basmama ya dikkat ederek meydana girerler. Üç adım ilerleyip mürşidin önünde eğilirler. Sonra talip, oturur, mürşid de meydancıya işaret eder. Meydancı, meydan taşının bulunduğu yerden gülsuyu alarak, mürşide ve öteki Bektaşilere serper.

Daha sonra, mürşid, talibe nasihatla bulunur. Bu sırada, çıracı da delil denilen kandili yakmaktadır.

Mürşidin nasihat ve niyazı bitince: «Hû, kabul, makbûlan, dervîş, dervîşan, gerçeğe hû» der.

Mürşidin niyazından sonra talib, «Ber-cemal-i Muhammed, kemal-i İmam Hasan ve İmam Hüseyin Ali râ bülent salavât!» der. Sonra mürşidin ve diğer dervişlerin ellerini öper, niyaz eder. Daha sonra Dâr'a gidip ellerine ve yüzüne gülsuyu sürerken aynı duayı okur ve dönüp yerine oturur. Bunun üzerine Rehber talibi mürşide götürür, mürşid de âşıka nasihatla bulunur.

«Muhammed Ali'nin yoluna, on iki imamın katarına, Hacı Bektaş Veli'nin erkânına girmek istiyorsun, çok güç bir yoldur bu. Melâmet yolu kılıçtan keskin, kıldan incedir. Seni cennete götürecek Sırat köprüsünün ta kendisidir. Bundan sonra birçok düşmanın olacak, en yakınının bile sana düşmanyık yapacak. Burada erenler sana, «gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı» diyecekler. Erenlerin bu sözünü tutacak mısın?»

Talib de bunun üzerine, «Alah, Eyvalah» diye haykırır. Sonra mürşid ve erenler kalkarlar, çıracının getirdiği gayret kuşağını, talibin beline bağlarlar. Daha sonra mürşid talibe doğru «Tanrı adına, dervişlerin kandili ebedî ola, akşamlar hayr ola, münkirler mağlûp, şer söyleyenler harab ola, demler sonsuza kadar uzansın. Erenler Hû» diye özetleyebilecekimiz bir gülbank okur. Buna, öte-

ki dervişler, «Hû, gerçeğe hû» diye mukabele ederler.

Bundan sonra, rehber talibi alıp mürşide teslim eder, talib sol eliyle mürşidin eteğinin sağını tutar. Mürşid, eğilir, talibin sol kulağına telkinde bulunur. Daha sonra, Bektaşî tacını alır, dua ederek, talibin başına koyar ve üç defa tacın arkasını parmaklarıyla sıvazlar.

Bundan sonra, bir tiğbend (Kılıç bağı) alarak üç düğüm atar, bunu talibin beline dolar. Bu üç düğüm şu anlama gelir: Birincisi el bağı, çalmak ve yanbş hareketlere karşı, ikincisi dil bağı, yalan söylemeye karşı, üçüncüsü bel bağı, cinsî arzuya karşı.

Artık talibin kabul merasimi sona ermiştir. Birer kap taşıyan üç kişi, mürşide yaklaşırlar. Birincisi, sakidir, babanın elini öperek ona rakı sunar. Baba rakıyı alıp, bir an göğsü hizasında tutar ve gözleri kapalı mırıldanır, bu, âyinde hazır bulunmayanlar için edilen bir duadır. Rakıyı içtikten sonra ikinci çıracı, babaya meze uzatır, üçüncüsünün elinde ise, bir peşkir vardır. Baba, rakıyı içip mezeyi yedikten sonra bu peşkirle ağzını siler.

Herkes rakı içip, yemek yer, sonra saz çalınır ve nefes denilen ilâhiler söylenir. Çift çift dans edilir. Bu danslara da sema derler.

Âyin-i Cem'in bitişinden sonra rehber, Sâfî'nin Sakinâme'sini okur. Bir Bektaşî dervîşi, çoğunlukla bunun Nevruz'da yani yeni yıla girerken yapılan âyinde okunduğunu söyledi. Diğer Betaşiler ise, Sakinâme'nin her Ayin-i Cem'den sonra okunacağını ifade ettiler. Sakinâmeyi rehber okur.

*Dudağın şerbetinden kana kana
İçip ayıkların vaslına kana
Yürekler nice bir firkatin yana
İçip âşıkların vaslına kana
İçenler bir kadeh câm-ı Alî'den
Vururlar dem ezel Kaalu Belâdan
Bize erkandır işbu mey Veliden
Vururlar dem ezel Kalu Belâdan
Götürsün ehl-i dilerin icabın
Ayan elsin günüler mehtabın
Getir meydana ol kevser şarabın
Ayan etsinler gönüller mehtabın.*

DERVİŞLİK

Bektaşiliğin üçüncü mertebesi dervîşliktir. Dervîşliğe yükselen muhib, artık kendisini tamamen dine vermiş demektir. Bu mertebeye geçiş âyinine vakf-ı vücud denir. Ayin sırasında dervîşin başına dervîşlik tacı geçirilir ve tekkede babanın yanında yaşar. Muhiblikten dervîşliğe geçişin oldukça güç olduğunu söylediler, bazen on, hattâ on beş yılın geçmesi gerekirdi. Muhib yıllarca tekke-

ye hizmet eder, dervîş olabilmek niteliğini kazanınca bu mertebeye yükseltir. Mürşidinin eteğinde, onun telkinlerini dinleyerek, dervîşliğe kabul edileceği günü bekler durur. Bektaşiliğin en üst mertebesi «Baba» dır.

Son derece gizli bir âyinden sonra dervîş, Bektaşî babası olabilir. Arnavutluk'ta birkaç tekke dolaştım. Bütün ısrarıma rağmen bu âyini bana göstermediler. Baba, tekkenin şeyhidir artık, mürşid durumundadır. Çevresindekileri ve dostlarını irşad eder. Bundan başka Babanın çeşitli görevleri vardır.

MÜCERRED AYINI

Bektaşî âyinleri içinde bir de mücerred âyinine rastladım. Bu, Bekâr dervîşler için düzenlenen özel bir âyindir. Bektaşiler evli ve bekâr diye ikiye ayrılırlar. Bir bekâr dervîş, mücerred âyiniyle bu sıfatı alır. Bu âyin 1400 yıllarında Balım Sultan tarafından konmuştur. Bugün Tirana'daki dede tekkesinde tatbik ediliyor. Bir mücerred dervîş, bu âyinle kulağına at nalı şeklinde bir küpe takar, bu küpeye menguş derler. Elbasan tekkesinde, Selman Cemali Baba ile konuşurken kulağında, ortası kırmızı taşlı bir küpe gözüme ilişti. Dikdörtgen şeklindeydi, köşeleri hafifçe yontulmuştu. Bunun anlamını sordum. Köşelerin, Tanrı, Hz. Muhammed, Hz. Fâtıma ve on iki imam adına olduğunu söyledi. Zaten bugün menguş, sadece bazı âyinlerde takılıyor.

On iki imamın Bektaşilikte önemi büyüktür. Bu on iki imam, şunlardır:

1) İmam Ali, 2) İmam Hasan, 3) İmam Hüseyin, 4) İmam Zeynelabidin, 5) İmam Muhammed Bekir, 6) İmam Câfer Sâdık, 7) İmam Musa Kâzım, 8) İmam Ali Rtza, 9) İmam Muhammed Taki, 10) İmam Ali Naki. 11) İmam Haneni Askeri, 12) İmam Mehdi.

Bektaşilikte on iki imam kadar önemli ikinci şey de on dört mâsum-ı pâk'dır. Cafer Sâdık'dan beri devam edegelen bir ananeye göre, dervîş ve Bektaşî babalarının on iki imam gibi, on dört mâsum-ı pâk'ı de bilmeleri şarttır. Bu on dört mâları genç yaşta öldürülmüş, bazıları da Kerbelâ savaşında şehit edilmiştir.

Gezip gördüğüm tekkelerde birçok Bektaşî babasıyla konuştum. Onlann inançlarını, düşüncelerini, dinî kanaatlerini öğrenmeye çalıştım. Birçoğu bana çeşitli alanda bilgi verdi, beni aydınlatmaya gayret etti. Arnavutluk'taki bir tekkede, benim de bulunduğum bir âyin bitince, tekkeden çıkarken, mürşidin, okuduğu gülbank ile semâ'da söylenen nefesleri hâlâ duyar gibi oluyordum.

Futbolun Tarihi

«Bundan sonra, İngiltere sınırları içinde, her kim olursa olsun, ayakla vurularak oynanan top oyununu oynamaya kalkışursa, şiddetle cezalandırılacaktır!»
Kralı İkinci Edvvard

Eser Tutel

Günümüzden yedi yüzyıl kadar önce futbolu yasaklama kanununu çıkartan İngiltere Kralı İkinci Edvvard, bu ayak oyununun ileride bütün dünyaya salgın gibi yayılacağını her halde aklından bile geçiremezdi. Ama o yılların İngiltere'sinde, futbola bir kör doğuşu gözüyle bakıldığı için saraya ayakla oynanan bu top oyunu hakkında o kadar çok şikâyet gelmişti ki kral konuyu bizzat ele almak zorunda kalmıştı. Dükkân sahipleri camlarının, çerçevelerinin kırıldığını ileri sürüyor, ana-babalar da çocuklarının yara bere içinde kaldığını, hattâ sakatlandığını yana, yakıla anlatıyordu. Kendilerini bu oyunun cazibesine kaptranlar dışında, hemen herkes futbolun yasak edilmesini istiyordu. Sonunda da kral düşündü, taşındı ve 1314' te, yukarıdaki kanunu çıkartmakta tereddüt etmedi.

Doğal olarak, o yıllarda ayakla vurularak oynanan bu top oyununun adı futbol değildi. Ne kuralları vardı, ne de yönetmeklikleri... Gerçekten bir kör doğuşunu andıran bu oyunun oynandığı sahanın manzarası, bir arenayı andırırdı.

Bu satırlara bakarak, futbolun tarihçesinin, İngiltere toprakları üzerinde 1300'lü yıllarda atıldığı sanılmasın. Futbolun çok, hem de sanıldığından çok daha eski bir geçmişi vardır. Dünyanın birçok ulusları, futbolu ilk kez kendilerinin oynadığını iddia ederse de, bugünkü anlamıyla futbolun doğduğu yer — birçoklarına göre — İngiltere'dir.

ÇOK YAYGIN BİR SPOR

Hiç bir spor, futbol kadar çabuk yayılıp geniş halk kitlelerinin en çok sevdiği bir spor haline gelmemiştir denebilir. Çocuklar için mücadeleli bir oyun, amatörler için mükemmel bir spor, profesyoneller için bol kazanç kaynağı olan futbol, günümüzün tartışmasız en

yaygın, en sevilen sporlarının başında gelir.

Eğer Mercurialis, Antonio Scaino, Rabelais ve Mulcaster gibi adları tarihe geçmiş kişilerin bıraktıkları vesikalara inanmak gerekirse, onaltıncı yüzyılda Avrupa'da bugünkü futbolun atası denilebilecek bir oyun oynanıyordu. Ama daha başka kaynaklar, ayakla oynanan top oyununun geçmişinin çok daha eski olduğuna işaret etmektedir. Bazı kaynaklarda, ilkçağda ayakla oynanan bir çeşit top oyunundan söz edilmektedir. Günümüzden iki bin beş yüz yıl kadar önce Çin ordusunda da askerlere bugünkü futbola benzer bir oyun oynatılırdı. Tabii, oyun oynayarak hoş vakit geçirmesini sağlamak için değil, ata binmek, kılıç kullanmak, ok talimleri yapmak gibi, antrenhman yapmak için. Bugün stadların yemyeşil çim sahalarının üzerinde oynanan nefis bir futbol karşılaşması, Eski Çinliler'in askerlik ve savaş talimleri arasında yer alıyordu.

Eski Çinliler'in bu top oyununu nasıl yaptıklarını bugün kesinlikle bilmiyoruz, ama bu oyun zamanla askerler arasında kalmamış, halk arasında da oynamaya başlamıştır.

Bugün adına futbol demekte tereddüt edemeyeceğimiz bu top oyunu, Milâttan sonra yedinci yüzyılda Japonya'ya da geçti. 661-671 yılları arasında tahtın vârisi olan prens Tençi Tenno, bu oyunu çok sevmiş ve arkadaşlarına da öğretmişti. Öyle ki, kısa bir süre sonra sarayın ileri gelenleriyle asiller aralarında sık sık toplanıp, «Kemarj» adını verdikleri bu oyunu oynamaya başladılar.

Bugün de Japonya'da «Kemari» denen bu top oyunu oynanır. Ama doğal olarak, sadece bazı dinî bayram günlerinde... Bu nedenle özel bir de tören yapılır. Civar-daki en yakın tapınağın rahibi, içi hayvan kılırları doldurularak yapılmış olan topu sahanın ortasına getirir ve dualar okuyarak topu ve oyuncuları takdis eder. Tören ve karşılaşma için tarihî kıyafetler

Orta çağda bir futbol maçını gösteren bir gravür.

14 Ekim 1927'de Taksim stadında Bulgaristan'ı 3-1 yenen milli futbol takımımız.

giymiş olan oyuncular, yirmi dakika kadar bir süre topu yere düşürmeden ayakları ile paslaşarak hünerlerini gösterirler. Buna benzer top oyunları bugün Hindistan ve Çin Hindi'nde de oynanır.

ORTA ÇAĞDA FUTBOL

Ortaçağ'da oynanan futbolun Eski Romalılar'ın «Harpastum» dedikleri oyuna benzediği sanılıyor. Martial ile Seneka'nın eserlerinde bu «Harpastum» kelimesine yer vermelerine rağmen, fazla bilgi vermemeleri, Ortaçağ futbolu hakkında fazla bir bilgi sağlamamıza olanak sağlamamaktadır. Ancak Seneka'nın bir eserinde, bu «Harpastum» oyununu oynayan gençlerin, güneş altında, saatlerce tekme tekme koşuşup durduklarından bahsettiğine bakılacak olursa, bu oyunun rugby denen Amerikan futboluna benzemesi olasıdır.

Futbola resmî kayıtlarda yer verilmesi ondördüncü yüzyıl İngiltere'sinde olmuştur. İkinci Edward'ın 1314'te futbolun yasaklanması hakkında çıkarttığı kanun, pek uygulanmamış olmalı ki, 1349'da, yani ilkinden 35 yıl sonra, Üçüncü Edward futbolu yeniden yasaklamak zorunda kalmıştı. Kral, saray askerleri ve hademelerinin ok atma talimlerini ihmal ederek hiç bir işe yaramayan bu oyuna merak salmalarından şikâyet ediyordu. Pek çokları gibi, o da gençlerin enerjilerini faydalı bir iş için sarf etmeleri gerektiği kanaatindeydi.

Ne var ki, o yıllarda oynanan futbol hakkında fazla bir şey bilmiyoruz.

Anlatılanlara bakılacak olursa o devrin futbolu çok sert oynanıyordu, öte yandan kuralları da yok denecek kadar azdı. Top, sahanın ortasında havaya atılır, iki tarafın oyuncuları da topun üzerine çullanarak bunu karşı takım oyuncularına kaptırmamaya çalışırlardı. Doğal olarak oyun, bugünkü gibi karşı takımın kalesine kadar topu sürmek, gol atmak şeklinde değil de, kendi yarı sahasından dışarıya çıkarmamaya gayret etmek şeklinde oynanırdı. Maçlar, genel olarak komşu köyler arasında yapılırdı. Sık sık çıkan kavgalarda kan gövdeyi götürür, hemen her maç kavgayla sona ererdi. Yaralananların, kolları, bacakları kırılanların sayısı çok olurdu. Onyedinci yüzyılda Mulcaster adlı biri, bir kitap yazmış, bu eserinde futbola da yer ayırmıştı.

«Bu kadar sert ve bu derece kural ve nizam dışı oynanan oyun ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Oyuncular birbirlerinin bacaklarına tekmeyle vuruyorlar da, hakem sesini bile çıkartmıyor!» diye yazmıştı.

İLK KURALLAR İLK DÜZENLEMELER

Öte yanda İtalya'da da futbol oynanıyordu. Sanatta, bilimde ve fikir alanında önemli gelişmelere sahne olan Rönesans İtalyası'nda, Antonio Scaio adlı bir spor yazarı, 1555'te «Top Oyunlarının Esasları» adlı bir eser yazmıştı. Her çeşit top oyunlarından bahsedilen bu kitapta futbola da yer verilmişti. Rönesans'ın ünlü yazarlarından Scaino, «Futbol öteki top oyunlarından ayrıdır. Çünkü

ayakla oynanır, oynanması zor, fakat seyri güzel bir oyundur.» diyor. «Bu oyunda kullanılan top, havayla şişirilmiş olduğundan içi boştur. Karşılaşmaların yapıldığı saha o kadar büyüktür ki, güçlü, kuvvetli biri sahanın bir ucunda dursa, elindeki taşı öbür ucuna atması imkânsızdır. Sahanın eni de boyunun yarısı kadardır.»

Buradaki tariflerden de anlaşılacağı üzere futbolun henüz kesin kuralları ve oynanacağı alanın kesin ölçüleri belirlenmemişti. Bu durumda da oyunun tam bir kör doğuşu şeklinde olması akla yakın gelmektedir. Oyuncuların sayısı 20-40 kişi arasında değişebiliyordu. Takımların her biri başka renklerde elbiseler giyerler, ve kimin önce başlayacağını saptamak için, bugünkü gibi para atıp kura çekerlerdi. Gene bugün olduğu gibi, her takımın bir «capitano» su, yani kaptanı vardı. İtalyanlar, bu oyuna «Tekme Oyunu» anlamına gelen «Calcio» adını vermişlerdi. Bugün de İtalya'da futbol kelimesinin karşılığı Calcio'dur. Antonio Scaino kitabında bu oyunun öteki top oyunlarına nazaran daha Futbolun seyrinin çok zevkli olması, bu sporla uğraşanları kesin kurallar koymaya yöneltti. Onsekizinci yüzyılda gelişip, geçen yüzyılda Rugby'e dönen futbol, İngiltere'de bir salgın halini almıştı. Yeni kurallarıyla futbol, günümüzde oynanan şekline bir hayli yaklaşmıştı. Futbol kulüpleri açılmış, bunların oyuncuları, takımları meydana getirmişlerdi. Bugünkü anlamıyla ilk futbol 1823'te İngiltere'de oynanmış

100 yıl kadar önce Fenerbahçe takımı, Papaz'ın Çayırı'nda.

oldu. Bu bakımdan futbolun ana vatani olarak pek çok kimse haklı olarak İngiltere'yi kabul eder. Öte yanda Futbol Federasyonu'nun, kurulduğu yer de gene İngiltere'dir (1863).

İngiltere'de Halk Okulları'nın açılması, futbolun hızla gençler arasında yayılmasına neden oldu denilebilir. Okul idaresi öğrencilere, öteki sporlarla birlikte futbol da oynattırıyordu. Başlangıçta kriket ve kürek yarışları daha çok rağbet görürken, kısa bir süre sonra futbol öteki sporlardan daha çok meraklı toplamaya başladı.

Yalnız İngiltere'de mi? Bugün hemen hemen dünyanın her tarafında en çok seyirci toplayan spor karşılaşmalarının başında futbol gelmektedir.

Tarihçesi, günümüzden 4000 yıl eskiye kadar inen futbol, şimdi Çin'den Güney Amerika'ya kadar, her yerde oynanıyor.

Kâşgarlı Mahmud'un Divân-ı Lugaat-it-Türk adlı eserinde Türk ler'in Tebük adını verdikleri bir çeşit top oyununu oynadıklarından bahseder, öte yandan Ayasofya Kütüphanesi'ndeki Hitabname ve Tarih-i Timur adlı eserlerde de top oyunundan bahis vardır.

Bugünkü anlamıyla futbol, Türkiye'de ilk defa 1895 yılında İzmir'de oynanmıştır. Ticaretle uğraşan İngiliz gençlerinin oynadığı futbol, iki yıl sonra İstanbul'da da gene İngilizler tarafından oynanmaya başlanmıştır. Türkiye'deki ilk futbol kulübü 1899'da İstanbul'da kurulmuştur. Futbola karşı olan ilgi, gittikçe genişlemiş, 1905 yılında Galatasaray, 1907'de Fenerbahçe, 1908'de de Beşiktaş kulüpleri kurulmuştur. Beşiktaş, Cemiyetler Kanunu'na göre ilk ruhsatı alan kulüptür. Onun arkasından Altınordu, Galatasaray, Fenerbahçe, Süleymaniye, Vefa, Beykoz vs. kulüpleri tes-cil edildi. İzmir'de ilk Türk futbol takımı 1912 yılında kurulmuştur.

PAPAZIN ÇAYIRI

Kurbağalıdere'nin yanından deniz kenarına doğru inildiğinde eskiden Papazın Çayırı adı verilen bir düzlüğe rastlanılıyordu. Burası günümüzde Fenerbahçe, Rüştü Saraçoğlu Stadı'nın bulunduğu yerdir.

Kadıköy'de Papazın Çayırı olarak adlandırılan bu alanda 1900'lerin başında, İstanbul'da yaşayan İngiliz ve Rumlar futbol oynamaya

başlamışlardı. 1908'de; padişah Sultan İkinci Abdülhamid'in doktoru Cemil Topuzlu'nun önerisiyle kurulan Union Club, maçlarını oynamak amacıyla bu alanı, yıllık 30 altın karşılığında kiralamıştı. Bu tarihten sonra Union Club Sahası olarak da anılmaya başlanılan bu yer İstanbul'daki ilk modern futbol sahası olmuştu.

İstanbul Futbol Ligi'nin 1909-10 sezonundaki tüm maçlara ev sahipliği yapan saha, 17 Ocak 1909'da oynanan ilk Galatasaray-Fenerbahçe derbisine sahne olmuş. Maç, 2-0'lık Galatasaray üstünlüğüyle sonuçlanmıştı. 1929'da çıkarılan Bakanlar Kurulu kararı sonucunda Fenerbahçe ile aynı semtte bulunan İttihatspor'un çalışmalarına son verilmesi üzerine İttihatspor'a ait olan saha önce Milli Emlak İdaresi'ne devredildi ve sonra Fenerbahçe'ye kiralandı. Bu tarihten itibaren Fenerbahçe Stadı olarak anılmaya başlandı. 6 Temmuz 1932'de, dönemin Adliye Vekili ve Fenerbahçe başkanı Şükrü Saracoğlu'nun çıkardığı 1213 numaralı kanunla saha Fenerbahçe'ye satıldı. 1982'de adı Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadyumu oldu.

Osmanlı' devrinde

Ases Başı ve Bucak Başı

عسر بائی

**Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güler yüz**

Ases Başı

Başına yeşil çuhadan «çatal kalafat» arkasına zağara (*) yakalı ve yeşil kalıplı divan kürkü ve bacağına al çakşır (**) ve ayağına sarı yemeni giyer idi.

(*) Zağara: Yakanın üzerine dikilen kürk, yaka kürkü.

(**) Çakşır: İnce kumaştan yapılan uzun bir çeşit şalvar.

Kendisi yeniçeri ortalarından yirmi sekizinci bölüğün çorbacısı olup her gece bölüğündeki zabıtlar ile beraber çarşı aralarında ve mahalle içinde ve kötü olarak bilinen yerlerde sabaha kadar gezip dolaşarak yakaladığı suçluların cezalarını vermek üzere gereken yerlere götürür ve halkın güvenlik ve sükunetini sağlamaya özenle gayret ederlerdi.

Ases Başı bundan başka Cuma günleri sadrazamın gideceği caminin yolu üzerine bölüğü ile beraber giderek selam durmak ve katillerden birinin idamı halinde kendi bölüğüyle giderek düzenin sağlanmasına dikkat etmek işleriyle de görevli bulunurdu.

Bucak Başı

Başına sarı kuzu derisinden ve üzeri yeşil çuhadan yapılmış bir tür kalpak, arkasına dar kollu uzun cepken ve bacağına bol mavi şalvar ve ayağına kırmızı çizme veya yemeni giyer idi.

Bucak Başı zapıteye işlerinde de görevli olduğundan arayıp bulduğu suçluları ağa kapısına yani yeniçeri ağasının oturduğu yere yahut görevli nazırın konağına ya da Babacağfer zindanına götürür ve suçlarına göre suçlulardan bazısının elini veya kolunu ve bazısının da kulağını kestirip bunlardan ikinci kez olarak suç işlemeye kalkışanları da darağacında asılması ve idam edilmesinde, kendisiyle bütün maiyetinin bu yere gider ve orada bulunurdu.

Bucak başı ağanın maiyetine erkeklerden başka bazı kızlar takımı da görev değişimi nedeniyle verildiğine ve maiyeti hırsızlık ve yan kesicilik gibi olayların yakalanmasında ün almıştır. Yaptığı kötülüklerden usanıp tövbe etmiş kişilerden de maiyetinde bulunduğundan, Bucak Başı aklı hayale gelmez tedbirler ve hileler ile suçluları soruşturarak, bulunmasından tümüyle ümit kesilen mal ve eşyayı, kayıpları ortaya çıkarmayı başarırdı.

Bucak Başı.

İstanbul'un Aynası Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Gülnüş Emetullâh Vâlide Sultan - Sultan Dördüncü Mehmed Han hazretlerinin Baş Hasekisi ve Sultan İkinci Mustafa Han ve Sultan Üçüncü Ahmed Han hazretlerinin annesi olan Emetullâh Sultan, 1694 tarihinde Vâlide Sultan olmuştur. 6 Kasım 1715 günü Edirne'de vefât etmiş ve cenazesi araba ile İstanbul'a getirilerek Üsküdar'da camisine gömülmüştür. Yaşı yetmiş beşe ulaşmıştı. Çeşitli hayır eserleri yaparak parasını bu şekilde sarf edip, Mekke'de hasekiye, imâret ve hayırlarını başkâdînlığında yaptırmıştır. Büyük oğlunun padişahlığında Galata'da Yeni Cami'yi yaptırmış ve Arap Camii avlusundaki gayri müslimleri çıkartarak orasını canlandırmış ve küçük oğlunun saltanatında Üsküdar'daki camiyi yaptırmıştır. Hac yolunda ve diğer yerlerde çeşmeler, köprüler ve sebiller yaptırmıştır.

Zibfüfer Kadın - Sultan Üçüncü Selim Han hazretlerinin ikinci kadınıdır. 1816 tarihinde ölmüş ve Selimiye Camii'ne gömülmüştür.

Hacı Ayşe Hanım Sultan - Sultan Süleyman'ın kızı olan Mihrimah Sultan'ın kızıdır. Eski sadrazam Ahmed Paşa ile evlenmiştir. 1594'de oğlu ile hacca gidip dönüşünde ölmüştür. Hüdâyî Türbesi'ne gömülmüştür. Oğulları vardır.

Emin Mehmed Efendi - Sadrettinza-de - Babası gibi çeşitli bilimlerde imam ve hoca oldu. Arkadaşları olan müslümanlarla Halep'e ve Diyarbakır'a geldi ve Nasuh Paşa kendisine öğretmenlik görevi verdi. Medrese hocası olup Şâfi iken Hanefî mezhebine geçti. Daha sonra Sözcü pâyesiyile fetva vermeye yetkili oldu. Nasuh Paşa'nın sadrazamlığında İstanbul'a gelip Medrese Hocası ve sonra Halep Mollası ve Mekke Pâyesi oldu.

1618'de Darülhadis, sonra Sultan Ahmed Han zamanında, İstanbul Pâyesiyile ilk Medrese Hocası olmuştur. 1626'da ölmüştür. Üsküdar'da gömülmüştür. Arap ve İran din bilginlerinin başı olup akıl hastalıkları biliminde ve ulûm-u nakliyyede ferid (34) idi. Tefsir şerhi ve her bilimden eseri vardır. Oğulları Ruhullah Efendi, Nimetullah Efendi ve Feyzullah Efendi'lerdir.

(34) *Ferid: Hadis, tefsir, fıkıh gibi ve mukaddes kitaplardan nakil olunan ve rivâyet üzerine kurulmuş olan ilimler.*

Dâmâd-ı Şehriyârî Osman Paşa - Sirke - Kanijeli'dir. Enderun'da eğitim alarak 1695'da padişahın silahtarı olmuş, o yıl Mart ayında vezirlikle Şam Valisi olmuştur. Ekim 1696'da Halep ve bir yıl sonra Van Valisi olup, sonra Gürcistan üzerine yapılan sefere katıldı. Sonra İstanbul'a gelip 1698'de Konya ve 1699'da ikinci kez Van ve 1701'de Kıbrıs ve daha sonra Eğriboz ve 1702'de Alâiye Valisi olmuştur. Sonra 1703'de İkinci Vezir olarak 1704'de Eğriboz ve 1705'de Bosna Valisi olmuş ve 1708'de azledilmiştir. Fatma Sultan'ın kızı olan Rukiye Hanım ile evlenmiştir. Daha sonra Konya ve 1713'de Selanik, 1714'de Bozca Ada, sonra Van Valisi olmuştur. 1715'de Nişancı ve 1716'da İnebahtı ve 1717'de Musul 1719'da Basra Valisi olup eşinin ölmesiyle Emetullah Sultan'la evlenmiştir. 1720'de Seddülbahir, 1721'de Şehr-i Zor, 1723'de Konya Valisi olup 1724'de ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Akıllı ve gayretli idi. Oğulları Ahmed ve Mehmed beylerdir. Selim Bey adındaki oğlu 1709'da ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Rukiye Hanım Sultan'dan torunu [Kâbetullah Şemse Hanım] Ağustos 1712'de vefât etmiştir.

Osman Paşa - Askerlikten yükselerek Mostar'da Komutan ve Tümgeneral iken

emekli olmuştur. Haziran 1872'de ölmüş ve Nuh Kuyusu'na gömülmüştür.

Ahmed Efendi - Beyâzîzâde Hasan Efendi'nin oğludur. 1632'de doğmuştur. Medrese Hocası ve Molla olup Eylül 1675'de İstanbul Kadısı oldu. Mart 1680'de Rumeli Veziri oldu. Mart 1683'de azledildi. 17 Nisan 1687'de Kanlıca'da yalısında vefât etti. Üsküdar'da Divitçi Zâviyesi'ne gömülmüştür. Hitabette uzman, üstün bir kişiydi. Yazılı eserleri: İşâretü'l-merâm min ibâreti'l-imâm, Sevânihü'l-ulûm, Fıkıh-ı Ekber, Şerbü kitabı'l-vasiyye, risaleler ve şerh notlarıdır.

Hacı Osman Efendi - Bosnalı'dır. Sultan Üçüncü Mustafa Han hazretlerinin hat hocasıydı. Kendisi medrese hocası olup 1767'de ölmüş ve Ayazma Camii'ne gömülmüştür.

Osman Efendi - Çorumlu'dur. 1808'de doğmuştur. Askeri lise hocası olup yüksek dereceli ilim sahiplerindendir. 17 Mart 1879'da ölümlü, Karaca Ahmed'e gömülmüştür. İlm-i sarf ve nahve (35) dâir bir kitap yazmıştır. Faziletlilerden sayılırdı. Mezar taşında şöyle yazılıdır:

[*Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne'de otuz beş sene tedris ederek mütekâid olan ulemâ-yı a'lâm ve kudemâ-i esâtîze-i kirâmdan Çorumlu es-Seyyid el-Hâc Hâce Osman Efendi*]

Anlamı:

[*Lisede otuzbeş yıl eğitim vererek emekli olan fıkıh bilgini ve eski şerefli üstatlardan Seyit Hacı Hoca Osman Efendi*]

(35) *Nahve: Kelimeleri, onların konuları, türeyiş ve çekimlerini konu eden dil ve edebiyat bölümü.*

Mahmud Hüdayî - Şeyh Seyyid - Doğum yeri, Sivrihisar'dır. Hazret-i

Üftâde'nin büyük halifelerindendir. Uzun bir süre Bursa'da bulunduktan sonra Üsküdar'a gelmiştir. 1593'de Sultan Mehmed Camii'ne vaiz, hadis ve tefsir anlatan hoca oldu. 1622'de öldü. Türbesi Üsküdar'da ziyaret yeridir. On adetden çok olan risaleleri içerisinde [Câmiü'l-fezâil] en tanınmış olanıdır. Tasavvuf şairleri de vardır. Ölümüne ait söylenen tarih şudur:

[*Terk-i dünyâ eyledi Mahmud Efendi göçtü âh*] 1032

Anlamı:

[*Ah! Mahmud Efendi göçtü, Dünya'yı terk etti.*] 1622

Şem'i - Eğitimcilikle geçinen, tasavvuf ilmine sahip bir kişiydi. Alimlerden sayılırdı. Mesnevî-i Şerife, Dîvân-ı Hâfîza, Gülistân'a, Bûstân'a ait şerhler yazmıştır. 1591'de ölmüş olup Rum Mehmed Paşa Camii kapısı dışında gömülüdür.

Ragıp Mehmed Paşa - Kabataşlı'dır. Babası Çelebi Efendi'nin vekilharıcı olup Enderun'da eğitilerek asker olmuş ve yükselerek 1843'da Rumeli ordusuna tuğgeneral olup, Ağustos 1845'de tümgenerallikle Rumeli mutasarrıfı olmuştur. Şubat 1846'da vezirlikle Trabzon Valisi olup, Mart ayında Trablus Garp Valisi olmuş ve 22 Ekim 1846'da görevinden ayrılmıştır. Mayıs 1849'da Basra Valisi olup, Ağustos 1850'de Akdeniz Cezâyir'i, Haziran 1851'de Aydın ve Ağustos'unda Harput, Temmuz 1852'de Kürdistan ve Ağustos 1854'de İşkodra ve Eylül 1855'de Kastamonu, Ocak 1857'de Trabzon Valisi olup, Ağustos 1860'da azlolunmuştur. Nisan 1865 başında ölmüş ve Üsküdar'da Hüdâyî Tekkesi'ne gömülmüştür.

Rûhullah Mehmed Efendi - Sadrettinzâde Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Medrese Hocası Molla olup Ağustos 1659'da İstanbul Kadısı oldu. Temmuz 1660'da azledildi. Münecimliğe (36) heves etmesinden dolayı bu ilmi bilen Beylikçi Vecdi Efendi ve Konuya Abazası Mehmed Ağa ile mektuplaştı. 1661'de ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Atmış yaşında idi. [Rûhî] mahlâsı ile şiir yazmıştır. Divanı vardır. Fındıklı Camii'ne çeşitli malzemeler vakf etmiştir.

(36) Münecim: Yıldızların durum ve hareketlerinden anlam çıkaran kimse, yıldız falcısı, astrolog, Gök bilimci, astronom.

Şükrü Paşa - Tersanelidir. Eğitim görerek Kaptan ve sonra azledilerek, önce Kapıcıbaşı daha sonra Rodos Mutasarrıfı

ve 1833'de İzmir Mutasarrıflığı ile Keres-te Memuru ve sonra Tuğamiral ve Bahriye Koramirali oldu. 11 Kasım 1842'de ölmüş ve Seyit Ahmed Deresi'ne gömülmüştür.

Sâdık Mehmed Efendi - Babası Balat'ta Camcı Abdi olup, 1738'de doğdu. Dayısı Tabip Kambur Abbas'tan tabipliği öğrenerek, 1780'de Yenişehir Mollası, Mesudzade'ye Kâhya oldu. 1782'de Medrese Hocası, 1788'te Baştabip, iki yıl sonra İzmir Mollası ve 1792'de Edirne Mollası ve iki yıl sonra da Mekke Pâyesi oldu. 1796'de Baştabiplik'ten azledildi. 1799'da İstanbul Kadısı olmuş ve istifa ettikten sonra melankoli hastası olmuştur. Bir süre sonra durgunlaşarak kötürüm olmuştur. 27 Aralık 1800 günü ölmüş ve Nasûhî Tekkesi'ne gömülmüştür.

İbrâhim İffet Efendi - Nasûhîzâde - Şeyhülislam kapısında müstahdem olarak Olay Kâtibi olmuş ve Haziran 1812'de Magosa'ya gönderilmiştir. Sonra Mekke'ye gönderilen eşyaların kâtibi ve daha sonra yurt dışına çıkacakların katibi ve Bilâd-ı Hamse (Beş şehir) Mollası olup, 1825'de Rusya ile barış anlaşmasında ikinci delege oldu. 1831'de Mekke Pâyesi olmuştur. 8 Şubat 1836'da ölmüş ve Nasûhî Tekkesi'nde gömülmüştür. Dürüst ve siyasi bilgilere sahip, faziletli bir yiğit idi.

İbrâhim Paşa - Çorapsız - Kırk yıl kadar İstanbul dışında askeri hizmetlerde bulunarak tümgenerallikten emekli olmuştur. 1886'da yüz dört yaşında olduğu halde ölmüş ve Karaca Ahmet'de gömülmüştür.

İbrâhim Hakkı Paşa - Yüksek rütbeli komutanlardan olup Padişahın Harp Yaveri oldu. Sonra Başyaver olup tümgeneral ve korgeneral oldu. 1867'de Dâr-ı Şûra üyesi olmuş ve sonra emekli olmuştur. 19 Ocak 1877 günü ölmüş ve Üsküdar'da Duvardibi'ne gömülmüştür. Alaydan yetişme, okuma-yazması olmayan bir kişiydi.

Ali Mansûrî Efendi - Mısırlı'dır. Köprülüzade Mustafa Paşa'ya, beyliğinde girerek sadrazamlığında imamı olmuş ve kütüphanede Hafız-ı Kütüb (Kütüphaneci) ve Muhaddis (Hadis Alimi) olup 1690'da Sultan İkinci Süleyman hazretlerinin annesi Saliha Sultan için Süleymaniye Türbesi'nde kur'an okuyanların şeyhliği kendisine verilmiştir. 1715'de kur'an okuyanların şeyhi olmuş ve 1721'de öl-

müştür. Üsküdar'da Harmanlık'ta gömülüdür. Hadis alimi, Arapça dil kurallarını bilen bir kişiydi. Kitabı, bin beyitli [Elifiyye] dir.

Mûsû Kâzım Paşa - Osmanlı şairleri içerisinde en yükseklerinden olup uzun mersiyeler ve hicivde eşi yoktur. Arnavutluk'da Koynice kasabasında 1821 tarihinde dünyaya gelip, babası Hüseyin Bey'den bir süre eğitim gördükten sonra Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine girmiştir. Sonra Mühimme odasına ve Maliye Mektup Kalemine devam etmiştir. Daha sonra katiplikle hassa askerine girerek doğuştan gelen kabiliyeti nedeniyle kısa sürede Komutan Kâtipliği'ne geçmiş ve askerliğe geçip subay olup, yükselerek korgeneral rütbesine sahip olmuştur. Ateşli dili ile katılgının biraz etkisinde kalmıştı. Peygamber ve soyunu çok sevdiğinden tarikate girmiş olup şiirlerinin önemli bir kısmı naat, mersiye ve münacaat'dır. (Kitabın yazılmasından) bir süre önce İstanbul'da ölmüştür. Üsküdar'da Hazret-i Hüdâyî'de gömülüdür. Şu kıta onun şiirlerindendir:

*Cûş edib bâd-ı muhabbet ile deryâ-yı ezel
Oldu bir cevher-i şehdâne dü reng üzre celi
Dedi sarrâf-ı hüviyyet görüp ol rengleri
Birine nûr-ı Mehmed birine nûr-u âli*

Anlamı:

*Coşarak muhabbet rüzgarıyla ezel denizi
İki renkli parlak bir inci tanesi oldu
O renkleri görüp sarraf kişi dedi
Birine Allah'ın nuru, birine Muhammed'in ruhu*

Rum Mehmed Paşa - Fatih Sultan İkinci Mehmed Han hazretlerinin vezirlerinden olup, Mahmud Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında İkinci Vezirdi. O Sadrazama çok fazla kin ve garezi olduğundan sonunda, Karaman seferi sırasında padişaha hakkında şikayette bulunup, 1467'de azline sebep olmuş ve yerine kendisi tayin edilmişti. Sadrazamlığı üç yıl sürmüş, zamanını Karaman Oğulları'nın imhasıyla geçirmiş ve üç yıllık Sadrazamlığından sonra 1470'de azledilmiş ve bir süre sonra ölmüştür. Üsküdar'da kendi yaptırmış olduğu camisinin avlusuna gömülmüştür. Rum'dan dönme idi.

Sultanzâde Mehmed Paşa - Sultan İbrahim Han zamanında Sadrazamlığa geçen vezirlerden olup soyu Rüstem Paşa'ya ve Çağalazade Sinan Paşa'ya dayanmaktadır. Sultanzade olduğundan sarayda eğitim görerek 1620 yılında Sultan Osman Han, Hotin seferine çıktığında, Kapıcıbaşı ile gençliğinde İstanbul dışına çıkması nedeniyle [Civan kapıcı-

başı] denilmekle ün bulmuştu. Doğal üstadı ve şerefli soyu nedeniyle kısa bir süre içerisinde Kubbealtı Veziri olup 1637'de Mısır eyaletine tayin edilmişti. Üç yıl Mısır eyaletini yönettikten sonra İstanbul'a dönerek 1641'de Başkomutanlıkla Azak'ın kurtarılması için görevlendirilip, oraya ulaşmadan önce, düşmanın orayı tahliye ederek çekilmiş olması nedeniyle savaşmadan ulaşip güvenliği sağlamıştı. Bu başarısı nedeniyle, tedbirli hareket ettiği üne sahip olması, Veziriazam olan Kara Mustafa Paşa'nın endişe etmesine neden olmuş Ozi'de kalması için padişah fermanı çıkartılmıştı. 1643'te izinli olarak İstanbul'a gelmiş ve hemen Şam eyaleti üzerinden memureyete gönderilmiş ve görev yerine ulaşmasının ardından Kara Mustafa Paşa azledilerek Sadrazamlık mühürü kendisine gönderilmiştir. 1644'te İstanbul'a varmasıyla sadrazamlık makamına oturmuştu. O sırada meşhur Cinci Hoca nüfuz sahibi olup selefi Kara Mustafa Paşa gibi bir akıllı vezir hilesine başvurarak sözlerini değiştirilmesinden çekinerek uysallıkla harekette bulunmaya mecbur kalmış ve yalnızca Girit'te bulunan askere zamanında erzak ve mühimmat yetiştirmek konusunda hizmet etmekle yetinmişti. Öte yandan 1645 yılında Defterdar Salih Paşa'nın dedikodusuyla azledilmiş ve Serdarlık göreviyle Girit'e gönderilerek, nâzik bünyesi ve denizde seyahate tahammül edememesi nedeniyle Girit'e vardığında hastalanıp 1646'da vefât etmiş ve cenazesi İstanbul'a getirilerek Hüdâyî Mahmûd Efendi Türbesi civarında gömülmüştür. Sadrazamlık süresi 22 ay olup ölümünde kırk yaşlarındaydı.

Turşucuzade Ahmed Muhtar Efendi - Sultan Abdülaziz Han zamanında Şeyhülislamlik makamındaki alimlerden olup 1872'de bu makam kendisine verilmiş ve yirmi aya yakın bir süre bu makamda kaldıktan sonra [1874] yılında vefât edip Üsküdar'a gömülmüştür.

Sünizâde Seyit Mehmed Emin Efendi - Sultan Dördüncü Mehmed Han devrinde Şeyhülislamlik makamındaki alimlerden olup, kadılardan Kara Sunullah Efendi'nin oğludur. 1646'da Edirne, 1647'de Bursa Pâyesi ile Halep ve arkasından Mısır, 1649'da İstanbul Kadısı, 1653 Anadolu ve 1654'de Rumeli Kazaskeri olmuş 1661'de Fetva rütbesine geçip on bir ay kadar bu makamda kaldıktan sonra 1662'de azl olunmuş ve 1672'de ölerken Üsküdar'da Hüdâyî Mahmud Efendi Dergâhı civarında gömülmüştür. Şeriata bağlı ve takva ehli bir

kişi olmasına rağmen dışişlerine ait hiç bir bilgisi ve sabrı yoktu.

Yusuf Kâmil Paşa - Mekânı Cennet olsun Sultan Abülaziz Han zamanında Sadrazamlık makamına geçen Osmanlı İmparatorluğu'nun vezirlerinden olup, aslen Arabgirli olduğu halde Emmi Gümrükçü Osman Paşa'nın dairesinde eğitim görerek, onunla birlikte gezdiği yerlerde devrin alimlerinden ilim tahsil ederek, Türkçe, Arapça ve Farsça edebiyatında şiir ve yazı yazmakta ustalık sahibi olmuştur. Bir süre Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine devam ettikten sonra 1833 yılında Mısır tarafına giderek Mısır Hazinesi Kalemine ve daha sonra merhum Mehmed Ali Paşa'nın yanına tayin olunarak Paşa'nın gözüne girmiş ve ardından tekrar kaymakamlıkla askerlik mesleğine girerek beş yıl süreyle tuğgenerallik rütbesine ulaşmıştır. 1844'de görevli olarak İstanbul'a geldiğinde kendisine tümgenerallik rütbesi verilerek Mısır'a ulaştığında merhum Zeynep Hanım ile evlenerek Mehmed Ali Paşa'ya damat olmuştur. Bir süre Mısır eyaletinin Asuvan müdüriyetinde bulunduktan sonra, 1848 yılında İstanbul'a gelip az bir süre için Rumeli Beylerbeyliği Pâyesiyle Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (37) ve Meclis-i Maarif üyeliğine getirilmiş ve 1850'de kendisine vezirlik rütbesi verilerek 1851'de Ticâret Vekaletine, 1852'de Meclis-i Vâlâ üyeliğine, 1853'de tekrar Ticâret Vekaletine 1854'de Meclis-i Âli-i Tanzimat başkanlığına ve yine o yıl Meclis-i Vâlâ başkanlığına tayin olunduktan sonra gene aynı yıl azledilerek Meclis-i Âliye'ye memur olmuştur. 1856'da ikinci kez Meclis-i Vâlâ başkanlığına tayin olunmuştur. 1859'da görevinden ayrılmış ve bir süre dinlenmiştir. İzinli olarak Mısır'a gitmiş ve dönüşünde 1860'da gene Meclis-i Âliye'ye memur olup, 1861'de yenilenerek oluşturulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına tayin olunmuş ve görevli olarak Şam'da bulunan Fuat Paşa'nın yerine vekalet etmiştir. Sonra bu başkanlığa asil olarak tayin olunmuş ve 1862'de yüce sadrazamlık makamına geçip beş ay devlete ait işleri çok güzel yönettikten sonra görevinden ayrılıp, dördüncü kez Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına tayin olunmuş ve 1865'de Meclis-i Âliye'ye memur bulunan Mehmed Rüşdü Paşa ile karşılıklı yer değiştirerek uzun bir süre bu durumda kalmıştır. 1875 yılında ölerken Üsküdar'da eşiyle birlikte ortak yaptırdıkları Gureba Hastahanesi yanında gömülmüştür. Bazı şiirleri ve yazıları vardır ve Fenelon'un meş-

hur Telemak Sergüzeştî tercümesi de bir tür kitabetle kaleme alınmıştır. Cömertlik ve lütuflarında çok tedbirli ve ilerisini düşünen bir kişiydi.

(37) *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye: Islahat hareketlerinin icâbettirdiği yeni nizâm-nâmeleri hazırlamak, memurların muhakemeleriyle meşgul olmak, lüzum gösterilen devlet işlerinde onay vermek üzere 1253 (1837) yılında oluşturulan meclis.*

Mehmed Sayit Efendi - Sadrazamlardan ve Şeyh Nasûhî soyundan olup Üsküdar'da gömülüdür. Aşağıdaki beyitler kendi şiirlerindendir:

Rüstem-i rezm-i cefâyam derd cevşendir bana

Dağ-ı âteş-tâb-ı sinem ziynet-i tendir bana
Anlamı:

Savaşta yığıtçe çektiğim eziyet savaş elbisesidir bana

Sinemdeki yakıcı ateş dağı tenimin süsüdür bana

Hacı Osman Nuri Paşa - Nizâmiye süvâri albaylarından Ahmed Şükrü Bey'in oğlu olup 1840 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1857'de Harb Okulu'na girmiştir. 1862 yılında Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile okuldan mezun olmuştur. 1971 yılında Kurmay Binbaşı rütbesini alarak Orduya ait yerlerde dolaşarak 1872'de Mudanya-Bursa demiryolu hattının keşfinde bulunmuş ve 1874 yılında Sırbistan üzerine gönderilen Ordu tümenine başkanlık ederek Vidin'e gönderilmiş ve 1875 yılında Kurmay yarbay rütbesine geçerek Sırbistan hududuna tecavüz edilerek Zayçar civarında oluşan savaşta hazır bulunmuştur. Ateşkesten sonra Şumnu'ya gidişini izleyerek Rusya ile savaş ilan edildiğinden Tuna Doğu Kolordusu Süvâri Tümeni Kurmay Başkanlığına tayin olunmuş ve Hezargrad'a gitmiştir. 1877'de kendi başına komuta etmek isteği ile piyade sınıfına, sınıf değişikliği yaparak, Hassa Ordusu piyade ikinci alayına albay rütbesiyle tayin olmuştur. Savaşın bitmesine kadar tugayda hizmet etmiş ve büyük-küçük on üç ayrı savaşta hazır bulunmuştur. Resmo ve Kandiye Komutanlığında da bulunmuştur. 1879'da Hassa birinci albaylığına tayin edilerek aynı yıl içerisinde Ülgün olayına görevli olarak gitmiş ve tekrar İstanbul'a dönerek 1881'de Gümüllüce redif (ihtiyat askerleri) tuğgeneralliğine ve gene aynı yıl korgenerallik rütbesiyle Hicaz Tümen Komutanlığına 1882'de komutanlık eklenerek valiliğine tayin edilmiş ve 1884'de yüksek mareşallik rütbesini kazanmıştır. 1887'de Ha-

lep Vilayeti valiliğine tayin edilmiş ise de vücuduna oluşan romatizma hastalığından dolayı sekiz ay sonra istifa ederek tedavi için Beyrut'da bir süre oturduktan sonra 1888'de Yedinci Ordu Mareşalliği eklenerek Yemen Valiliğine tayin edilmiş ve vücudundaki rahatsızlığın artması nedeniyle istifa ederek gene Beyrut'a ve oradan İstanbul'a gitmiştir. 1890'da Altıncı Ordu Mareşalliğine tayin edilmiş ise de vücudundaki rahatsızlık nedeniyle istifa ederek Beşinci Ordu Mareşalliğine, 1891'de Suriye Vilayetine ve aynı yıl içerisinde Hicaz'da oluşan karışıklığın önlenmesi göreviyle ve en makbul yaver ünvanının verilmesiyle ikinci kez Hicaz Vilayetine, 1892'de ikinci kez olarak Halep Vilayetine tayin edilmiş ve oradan Suriye Vilayetine tayin edilmiştir. 1898 yılında vefât ederek Üsküdar'da Karaca Ahmed'e gömülmüştür.

Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi - Sultan Birinci Mahmud Han devrinde şeyhülislamlık üstün rütbesine geçen alimlerden olup, 1714'de Şeyhülislâm olan Mirza Mustafa Efendi'nin oğludur. İlim tahsil ederek ilmiye rütbasına sahip olduktan sonra Feyzullah Efendi'ye damat olup onun isteğiyle İzmir, Edirne ve çok geçmeden İstanbul Kadısı ve 1713'de Anadolu Kazaskeri olmuştu. 1715'de anlaşmayı bozan Avusturya'ya karşı sefer yapılmasının gerektiğine dair karar veren mecliste Sadrazam Şehit Ali Paşa'ya karşı çekiştiğinden dolayı arpalığı olan Pravadi'ye kovulmuş ve bir süre sonra Mirahur Ağa'nın (saray ahırı sorumlusu) ricacı olmasıyla affedilmiş ve İstanbul'a getirilerek Rumeli Pâyesiyle ödüllendirilmiştir. Daha sonra iki kez kendisi Rumeli Kazaskeri ve 1729'da halka yararlı olmuş ise de yönetimde zorlanması ve yaşlandığından ancak yedi buçuk ay bu yüksek makamda kaldıktan sonra 1730'da istifası kabul edilerek konağına çekilip 1733'de ölmüştür. Üsküdar'da Karaca Ahmed'e gömülmüştür. Alim, hamuslu ve itikatlı bir kişiydi.

Mirzazâde Mehmed Sa'id Efendi - Sultan Mustafa Han devrinde şeyhülislamdan olup Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. 1710'da doğmuş 1721'de öğrenimini tamamlayarak 1732 tarihinde İzmir ve sonra Bursa, Mekke, 1748'de İstanbul Kadısı, 1757'de Anadolu, 1759'da Rumeli Kazaskeri olup, 1769'da şeyhlik makamına tayin ile üç buçuk yıl fetva görevini yapmış ve sonra yönetimdeki zaafı ve zayıflığı ile yaşlanmasına istinaden istifaya mecbur olup 1773'de istifası kabul edilmiştir. Bir yıl

sonra vefât etmiştir. Karaca Ahmed'de gömülüdür. Namuslu, makul bir kişiydi.

Dürri Şeyh Mehmed Efendi - Ankaralıdır. Medrese hocası ve sadrazamlardan Abdülkadir Efendi'ye damat oldu. 1714'de Mısır mollası, 1717'de Mekke kadısı, Kasım 1720'de İstanbul kadısı, 1721'de azledildikten sonra, 1726'da Anadolu Kazaskeri olarak 1727'de görevinden ayrıldı. Eylül 1730'da Rumeli Veziri iken azledildi. Ekim 1734'de ikinci kez Rumeli Veziri, Ekim'in üçünde Şeyhülislam olup Nisan 1736'da hasta olduğundan görevinden ayrılarak 1137'de vefât etti. Miskinler Tekkesi'nde gömülüdür. Alim, fazilet sahibi munsif (insafı), doğru, hoş tabiyatlı bir kişiydi. Oğlu Mustafa Efendi'dir. [Dürri-zâdeler] buna bağlıdır.

Hüsametdin Ömer Efendi - Âtîfzade - Sadrazamlardan Celâl Efendi'nin torunudur. 1799'da doğmuştur. 1830'da Kayıt Memuru oldu. 1847'de Selanik Mollası olup ardından bilâd-ı hamse (beş şehir: Osmanlı döneminde Kahire, Şam, Edirne, Bursa ve Filibe şehirlerinin toptan adı) ve Mekke, 1849'da İstanbul Pâyelerini haiz olmuştur. Sonra Anadolu Pâyesi ve Maarif Meclisi üyesi olup Ekim 1857'de Maarif Meclisi Başkanı, Mayıs 1859'da Anadolu Kazaskeri oldu. Temmuz 1861'de Rumeli Pâyesi oldu. 24 Ekim 1863'de Şeyhülislam oldu. 9 Ağustos 1766'da görevinden ayrıldı. 25 Ağustos 1868'de Meclis-i Âliye'ye memur oldu. 16 Mayıs 1871'de vefât edip Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Alim, iyi huylu, sakın, zarif ve alçak gönüllü ve tarih bilen bir kişiydi. Ömrünü dünyadan elini eteğini çekerek geçirmişti.

Sadettin Efendi - Feyzullah Efendizâde - Medrese Hocası, Mısır Mollasıdır. Ocak 1747'de Mekke Kadısı, 1753'de İstanbul Kadısı oldu. 1754'de azledilip, 1759'da ölmüştür. Karaca Ahmed Türbesi'nin yanında gömülüdür.

Sadettin Mehmed Efendi - Medrese hocalarından Abdülhamit Efendi'nin oğludur. 1798'de doğmuştur. Hoca, Hazine Katibi, Aralık 1845'de Vakıflar Müfettişi, 1846'da Mahreç Pâyesi almıştır. Sonra Maliye Müfettişi, daha sonra Mekke ve Haziran 1854'de İstanbul ve Nisan 1856'da Anadolu Pâyesi almıştır. Eylül 1858'de Meclis-i Vâlâ Müfettişi olup 27 Aralık 1858'de Şeyhülislam olmuştur. 1863'de azledilmiştir. 1866'da vefât edip Karaca Ahmed Türbesi'nin yanındaki Feyzullahzade Sadettin Efendi'nin yakınına gömülmüştür. Güzel konuşan, tedbirli, hünerli, bilgili, makul bir kişiydi.

Oğlu Reşat ve damatları Necip Efendi ile Rüştü Bey'dir.

Şeyh İbrahim Efendi - 1541 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimin-den sonra tarikata girerek bazı camilerde vaizlik kendisine verilmiştir. Daha sonra Üsküdar'da Atik Valde Sultan şeyhliği-ne tayin olunmuştur. 1702'te vefât edip Üsküdar kabirstanına gömülmüştür. Birçok dini felsefe yazıları, ve birçok kafiyeli sözleri vardır. Şu beyit onlardandır: *Dağ yakmış şerha çekmiş sinesin çâk eylemiş*

Böyledir âlemde nakş-ı hâl-i müştâkân-ı aşk

Anlamı:

Dağlanarak yanmış sinesi dilim dilim yırtılmış

Âlemde böyledir aşkı özleyenlerin durumu

Gâzî Yusuf Paşa - 1644'den 1645 yılına kadar Kaptan Paşa'lık yapmıştır. Bin altı yüz otuz dokuz Hazîranı başında 200'den fazla gemiden oluşan bir donanma ile Girit üzerine gidip ve karaya asker çıkartıp adanın yönetim yeri olan Hanya Kalesi'ni 50 gün kadar kuşattıktan sonra zapt edilmesini başarmıştır. Selimiye Camii civarında gömülüdür.

Hanya Kalesi'nin kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır: *Şerha çekdim dağ urdum göz göz etdim sinemi*

Dağımyı seyr eyleyen bilsün benim târihimi 1055

Anlamı:

Dilimledim, dağladım, göz göz ettim sine-mi

Yandıgımı görenler bilsin benim tarihimi 1645

Nasûhî

Sözü edilen Hacı Mehmed Efendi 1569 yılında Kastamonu'da vefât eden Kastamonulu Şeyh Şaban Efendi soyundandır. Ümmî Sinan hazretlerinden yerine geçmiştir. Vefâtı 1568 yılında olmuştur.

İstanbul'da ilk kez tıp okulu Üsküdar'da Selimiye civarında yapılmıştır. Hatta, o devrin şairlerinden Aynî isimli kişi yapım tarihini gösteren, aşağıdaki tarihi söylemiştir:

Musahhih bendesi Aynî dedi târih-i matbû'un

Üçüncü Şeh Selim Dârü'l-tıbbâ'a eyledi inşâ 1217

Anlamı:

Musahhih (38) kulunuz Avni bu güzelliğin tarihini dedi

Padişah Üçüncü Selim Tıp Okulunu inşâ etti 1802

(Gelecek Sayıda Kız Kulesi)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güleriyüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Bizans Sarayları Büyük Saray

İstanbul tarihinde geçen olayların en önemlilerine sahip olan ve içerdiği zenginliklerle ünlü olan Bizans saraylarından günümüzde hemen hemen hiç biri kalmamış gibidir. Hipodrom ve Ayasofya civarındaki büyük saraydan bir eser yoktur. Zaten bu saray Türkler'in İstanbul'u fethinden çok önce harap olmuştu. Diğer saraylardan da ancak Çatladıkapı'daki Bukoleon Sarayı ile Balat'ın üs tarafındaki Tekfur saraylarının birkaç duvardan ibaret olan harabelerinden başka bir şey kalmamıştır. İşte bu bölümde de bu saraylardan sırasıyla söz edeceğiz.

İmparator Konstantin (**Konstantinos**) Roma imparatorluğunun başkentini eski Bizans şehrine aktardığı zaman hükümdarlık ve ruhbanlık makamının kendisine verdiği azametle uygun bir saray yaptırmayı düşünmüş ve Ayasofya'nın yanında Marmara'ya yönelik olan Ahırkapı'nın üst sırtlarını seçerek, oraya büyük bir saray yaptırmıştı.

Bizans'ta imparator ayin zamanında ruhsal başkan (baş piskopos) olarak kendilerini insanlar üzerinde tanrı tarafından görevlendirilmiş saydıklarından o görevlerini halkın üzerindende etki edebilecek şekilde görünmek istediklerinden, saraylarına çok fazla özen gösterir ve onları altın mazayikler, oyma somakiler ve değerli taşlarla süslenmiş tahtlar, çeşmeler, havzular, sütunlar sözün kısası, o devrin her türlü bezeme araçları ile süslerlerdi.

Büyük saray da bu düşünceyle yapılmış bir saraydı.

Büyük saray hakkında araştırmalarıyla tanınmış eski eser uzmanı Mösyö Labart'a (**Labarte**) göre bu saray, yapıları ve bahçeleriyle Ayasofya ve Sultan Ahmet Camisi'nin önündeki sırtlarda 400.000 metrekare bir alanı kapsıyormuş. Büyük Konstantin'in (**Konstantinos**) bunu İspalato'daki (**Spalato**) imparator sarayı şeklinde yaptırmış olduğu sanılıyor. 532 yılındaki büyük ayaklanmadan yanmış olduğundan, Jüstinyen (**Iustinianos**) tarafından Ayasofya ile aynı zamanda yeniden yaptırılmış olduğunu, Mösyö Perokop (**Prokopios**) «**de Aedificis**» isimli eserinde anlatıyor.

Teofil (**Theophilos**), Makedonyalı Vasil (**Basileios**) gibi hükümdarlar tarafından büyük çapta eklenti ve yapılarla büyütülmüş olan bu saraydaki süslemeleri ve zenginliği, bütün yazarlar çok övmektedirler.

Mösyö Labart (**Labarte**) birçok tarihsel eser ve özellikle İmparator Konstantin Porfirogenet'in (**Konstantinos Porphyrogenetos**) «**Merasim**» **Cérimonies** adındaki, saray resmî kabul ve ziyaretlerini kanıtlarıyla antaran eserinde, bu sarayın çeşitli kısımlarını ve bu kısımların yerleri ve drumlarını saptamaya çalışmıştır. «Büyük Saray» adıyla çok mükemmel bir eser yazmıştır.

Mösyö Labart (**Labarte**) eserinde diyor ki: «Bu sarayın şekli hakkında Rusya'daki Kremlin sarayı bir fikir verebilir. Yedi adet koridor, üç avlu, dört kilise, dokuz küçük kilise, dokuz vaftiz yeri,

üç büyük daire beş büyük salon, üç büyük yemek odası, şehzadelere özgü on adet daire, yedi özel deire, sarayın çeşitli dairelerini birbirine bağlayan üç yolu, bir kütüphane, bir silahhane teraslar, bir manej (104), iki hamam, bahçe içinde ayrı ayrı sekiz saray.»

(104) Manej: At terbiyesi. Atların terbiye edilmesi için binildiği yer. Atların gösteri yaptığı yer.

Şu açıklamaya göre sarayın büyüklüğü göz önüne getirilebilir. Bu daireler o şekilde yapılmışlardı ki imparator dışarıya çıkmadan, gerek dini törenlerde ve gerekse resmî kabullerde ve üstelik hipodrom oyunlarında bile hazır bulunabiliyordu. Hipodromdaki Katizma (**Kathizma**) denilen imparator mahfilinden saraya bir yol vardı [105]. Sarayın içindeki dairelerin ve odaların duvarları dini veya normal hayata ait resimleri içeren mozayiklerle süslenilmişti. Her odanın süslemesi o odanın ait olduğu özelliklere göre idi.

[105] *Chroniques de Pasch. P. 528.*

Sarayın ön yüzü ise günümüzdeki büyük yapılarda olduğu gibi büyük olmayıp, birçok küçük kısımların biraraya gelmesinden oluşmuştu.

Bu daireler aşağıdaki isimleri ile biliniyordu. «Trikliniyum (Triclinium)» (yemek ve ziyafet dairesi). «**Kubikulum (Cubiculum)**», «**Koyton (Coiton)**» (yatak da-

irisi), «Diyavatika (**Diabatica**)» (çeşitli daireler arasındaki hizmetkârlar), «Piya-
le (**Phiale**)» (ortası havuzlu meydan) ve
diğerleri...

Saray başlıca üç ayrı kısımdan oluşuyordu. Halke, Defne (**Daphné**) ve Pale sakre (**Palais sacré**) yani iç saray veya şerefli saray. Halke kısmı da birçok yapılardan ibaret olup, bu kısma Ayasofya meydanındaki, günümüzdeki Ayasofya hamamının bulunduğu yerdeki, büyük demir bir kapıdan girilirdi. Bu kapıdan bir koridora girilirdi ki bu koridorun üzeri tunç levhalarla örtülmüştü. Bu koridorun şekli yarım daire olup yarım kubbe ile örtülmüş ve kare şeklindeki bir yapının girişi karşısında bulunurdu. «Halke» kısmında saray muhafızlarına özgü üç koğuş, numera (**noumera**) denilen odalar, kordinler (**courtine**), soler'ler (scolair) ve hizmetlilere özgü odalar sıra ile bulunurdu. Bunlardan sonra bir mahkeme odası gelirdi. Sonra bir kabul odası, bir ziyafet odası ve bunlardan sonra dini yapılar ve ibadethâneler gelirdi. (Aya Apostoli kilisesi). Büyük Konsisto'lar (**Consistoire**) odası (Ruhban meclisi odası)'na süslenmiş ve fildişi ile bezenmiş üç kapıdan girilirdi. Odanın sonunda yüksek bir duvar üstünde imparatorun tahtı bulunurdu. Halke ile defne (**Daphné**) kısımları arasında triklinyum (**triclinium**) denilen ve eski Romalılar'a ait olduğun-

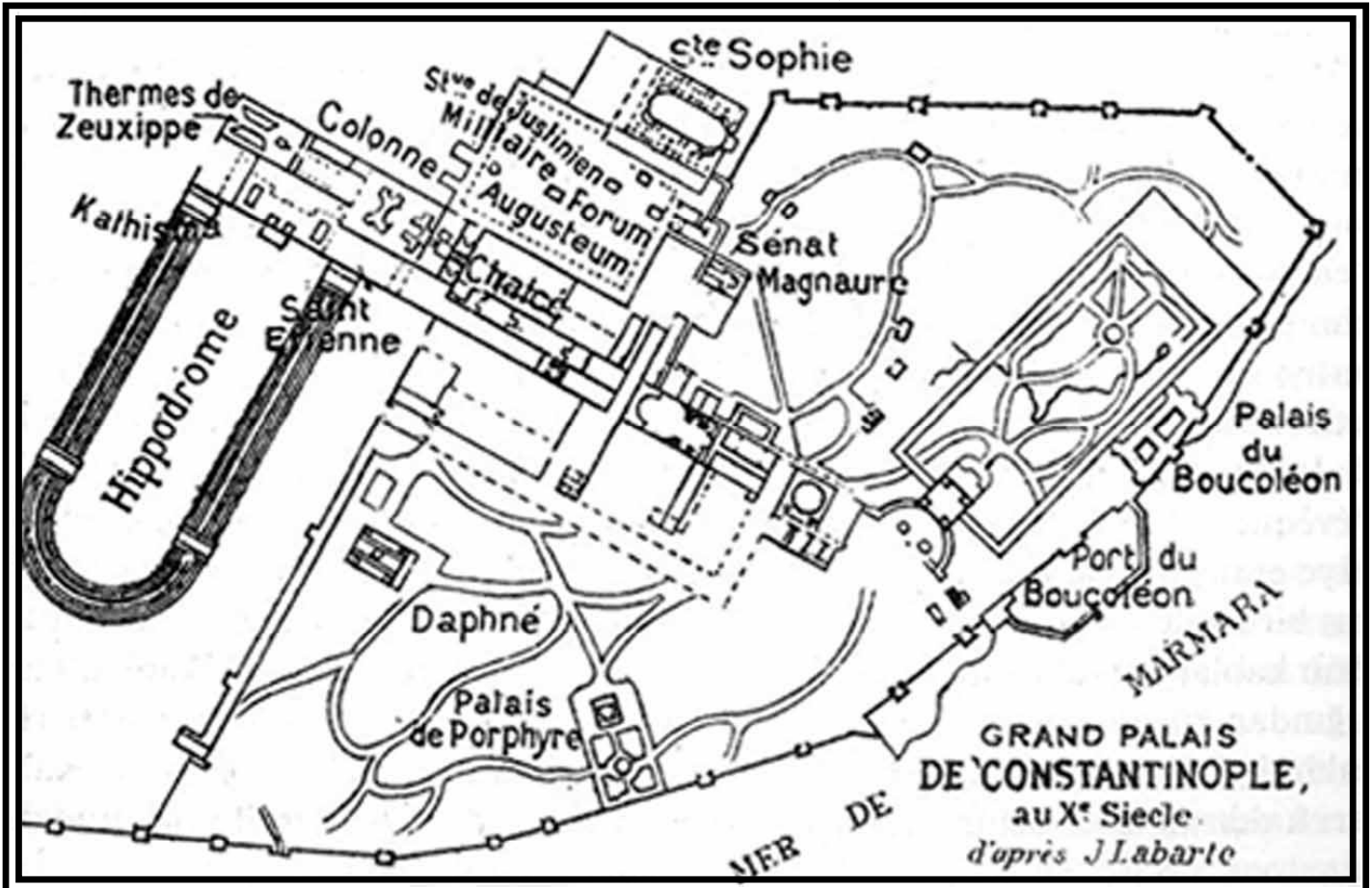
dan yatak şeklinde kerevetleri içeren ve «on dokuz yataklı» denilen yemek odası vardı ki burada resmî ziyâfetler verilirdi. Bu dairenin önünde bir avlu olup önünde sütunlarla bezenmiş bir revak vardı. Yemek odası, biri misafirlere, diğeri imparatora ait olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Her iki kısım da ışığı yukarı taraftan alırdı. Birinci kısım 300 davetliyi karşılayabilecek boyutta olup resmi ve dini günlerde verilen ziyafetlerde herkez kademine göre kerevetlere uzanarak yemek yerlerdi. İmparator Otto'nun elçisi olarak 948 yılında İstanbul'a gelen «Karaman (*Crémone*)» «ivek (*évêque*)»'i «Levitprand (*Luitprand*)» bu yerde bir ziyafette bulunarak gördüklerini anlatmıştır. Bu kişi diyor ki: «Yemeği yarım uzanmış ve hemen yatmış bir halde yiyordu. Yemek kapları hep altındandı. Yemekler o kadar büyük altın kaplar içinde veriliyordu ki, bunların ağırlıklarından elde taşınmak mümkün olmadığından, küçük el arabaları üstünde gezdilir ve tavana bağlı makaralarla kaldırılırdı. Araba kırmızı ve kıymetli kumaşlarla süslenmişti. Kapları kaldıran ipler üstüne yaldızlı deriler sarılmıştı. Kapların iki tarafındaki kulplarına halkalarla geçilmiş olan bu ipleri hademeler çekerek kaldırıyorlardı.»

Sarayın «defne (daphné)» denilen kısmı, üstü örtülü bir koridor ile başlıyor ve

bunun başlangıcında kemerli bir vardı ve sekiz köşeli bir yapıya geçilirdi. Sarayın bu bölümü birçok dini yapılar ile resmi toplantılara ait daireleri içermektedir. Yapıların üstünden geçen direkli ve üstü kaplı bir yol ile hipodromun imparator dairesine geçilir ve oradan da Kattizma (**Kathisma**) denilen imparator locasına kadar gidilirdi. Hipodromun bu kısmında imparator giysilerini değiştirir ve resmi giysilerini giyerek locasına giderdi. Oyunların arasında dinlenmek ve devlet adamlarını kabul etmesi için odalar bile vardı.

Saraya gelen kibar kişiler ve devlet adamları sedyelerle gelir ve sedyeleri kapı yanındaki özel bölümlere bırakılırdı.

«Plaskera (***Palais sacré***)» denilen sarayın iç kısmı ise Sigma, Terikonok (***Tri-conque***) ve diğer isimleriyle tanınması burasının Rumca'da «sigma» denilen harfe benzer bir şekilde bulunmasındandır. Saray görevlileri imparatoru orada beklerlerdi. Burada büyük bir meydan vardı ve ortasında kenarları gümüşlü bir havuz ve bu havuzun ortasında da kabuk şeklinde altından bir tekne bulunur, içine yemiş doldurulur ve gelen geçenler oradan alarak yerlerdi. Bu meydana sonra on beş sütun ile bezemiş bir gölgeliğe geçilir ve oradan da dört mermer sütun üstünde bir kub-

Mösyö Labart'a (**Labarte**) göre hipodrom ve büyük sarayın plânı.

be ile kapatılmış bir yerde imparatorun tahtı bulunurdu. Resmi günlerde imparator buraya otururdu ve saray görevlilerini burada kabul ederdi. Gene bu kısımda, dokuzuncu yüzyılda Teofil (**Theophilos**) tarafından yaptırılmış iki katlı bir saray varmış ki, bu saray Bağdad kasırlarını taklit edilerek yapılmıştı. Saray içerisinde önemli bölümlerinden birisi de «Hrisoteriklyum (**Chrysotriclinum**)» denilen bölümdür. İmparator ikinci Jüstinyen (**Iustinianos**) tarafından yapılmış ve kendisinden sonra gelen Tiber (**Tiberius**) tarafından genişletilerek süslenmiş olan bu bölüm, Saray Törenlerine ait kitapların hemen her sayfasında tekrar eder. Burası sekiz köşeli bir yapı olup üstünde bir kubbeve kubbenin çevresinde de analtı penceresi varmış. Sekiz köşenin her birinde birer mihrap hücresi bulunur ve bunlardan birbirlerine geçilirmiş. Kapının karşısına gelen kısımdaki hücre gümüş kaplı iki kapı ile ayrılmış ve birinin üzerinde Hazret-i İsa'nın, diğeri üzerinde de Hazret-i Meryem'in resimleri varmış. Resmi kabullerde bu kapılar önce kapalı olup ziyaretçiler salona girdikten sonra sessizlik oluşunca kapılar açılır ve mihrap kısmının sonunda yüksek bir yerde imparator oturmuş olarak ve değerli taşlarla süslenmiş kırmızı paltoyu giymiş olduğu halde görülürmüş. Baş hizasında Hazret-i Musa'nın resmi bulunurmuş. Ziyaretçilerin tümü imparatorun önünde eğilirlerdi. Bizanslılar törenlere çok fazla önem verdiklerinden resmîkabuller, saraya ait evlenmeler, taç giyme törenleri hep bu salonda yapılır ve çok büyük ve şatafatlı kabul törenleri yapıldı.

Bu törenlerin çoğu İran hükümdarlarının kabl törenlerinden alınmıştı. Mösyö «Galet (Gayet)» eserinde diyor ki: Taht salonu (tebrikleşme salonu) sarayın avlusuna bitişikti ve oradan doğruca bu salona girilirdi. İmparator büyük bir perdenin arkasında bulunurdu. Ziyaretçilere kendisini göstereceği zaman, yüksekte bulunan tantına oturarak çevresine imparator ailesinden olanları, vezirleri ve saray görevlilerini alırdı. Sonra, verilen bir işaret üzerine hemen perde açılır ve imparator tahtı üzerinde görünürdü.

Bu salonun arkasında imparatorun özel daireleri vardı. Bunların bir kısmı yazlık ve bir kısmı kışlıktı. Konstantin Porfiroynet (**Konstantinos Porphyrogennetos**), bu yapıdan «Kenorgiyon (**Kenorgion**)» denilen ve birinci Vasil (**Basileos**) tarafından yaptırılan daireyi anlatırken diyor ki: «Bu yapı üzüm yaprakları ve hayvan resimleriyle bezenmiş on altı sütunu içerir. Bu sütunlardan

ikincisi burmalı şekildedir. Sütunlardan kubbeye kadar olan duvar altın zemin üstüne yepilmiş mozayiklerle süslüdür. Bu mozayiklerin resimlerinden biri birinci Vasil'i (**Basileos**) gösterir. Vasil (**Basileos**) savaşçılarla birlikte olduğu durumda, elde edilen şehirlerin anahtarlarının kendisine teslim ettiklerini gösterir.»

Kubbenin başladığı yerde dairesel olarak çevrelenmiş bir şerefe vardır. Orta yerinde bir avize asılıdır. İmparator Teofil'in (**Theophilos**) yazlık dairesi bir zemin katı ile bir yatak odası ve bir salonu içeren birinci kattandır. O devrin yazarlarından biri İmparatora özgü bir yatak odasını şu şekilde anlatıyor: «Zemin, mozayik döşelidir. Bu mozayik orta yerde mermer bir daire içinde bir tavus kuşunu gösterir. Bu dairenin dışında büyük bir daire daha vardır ki arası merkezinden giden yarım çemberlerle süslenmiştir. Daireden dışarıda şehri benzeyen işlenmiş yeşil mermerler kaplıdır. Her köşede mozayikten kartal resimleri vardır. Böylece yapının duvarları da çeşitli renklerde cam levhalarla bezenmiştir. Buradan yukarıya mozayik olup aralar yaldızlı geniş bir bant ile çevrelenmiştir. Tavandaki mozayikler imparator Vasil (**Basileios**) ve eşi Evdoksiya'yı (**Eudokia**) gösterir. Her ikisi de resmi elbiseleleriyle taht üstüne oturmuş durumda resimlendirilmişlerdir. Diğer duvarlarda çocukları ve ellerinde kutsal kitap vardır. Kubbenin ortasında bir haç resimlendirilmiştir. İmparator ailesinin bunun etrafında dua eder drumda başka resimleri de vardır.»

İşte bu anlatımdan da anlaşılacağı gibi bu saray hakkında Bizans yazarları birçok yazılar yazmışlardır. Fakat sarayın gerçek biçimi hakkında tem bir fikir edinmek biraz zordur. Mösyö Labart (**Labarte**) tarih kitaplarından bilgi alarak ve günümüzde varlığı bulunan bazı yapıların yerlerine dayanarak hayal niteliğinde bir plân oluşturmıştır. Bunun ne derece doğru olduğu incelemeye değerdir. Daha sonra ve bu arada Fransa Eğitim Bakanı tarafından görevli olarak gönderilen Mösyö «Ebersolt» ve mâmar Mösyö «Adolf Tiyer (**Adolphe Thiers**)» büyük sarayın şekli hakkında, yerinde incelemede bulunarak Mösyö Labart'ın (**Labarte**) incelemelerini tamamlama ve düzeltmeye çalışmışlar ve büyük saraya ait önemli bir eser yayınlamışlardır. [106]

(106) Jean Ebersolt : *Le Grand Palais*. 1910. Paris.

Kitabımızda gerek Labart (**Labarte**) ve gerekse Mösyö Tiyer (**Thiers**) tarafın-

dan yapılan plânları aktararak gösteriyoruz. Gerçekten' ikisi de hayal ürünü olmakla beraber tarihteki anlatımlara uygun olarak genişliği ve derinliğinin incelenmesi soncunda yapılmış olduklarından gerçeğe oldukça yakın bulunacakları şüphesizdir.

Bizans imparatorları tarafından yüz yıllarca kllanılan bu büyük saray on ikinci yüzyılda imparatorların –Manuel Komnenos tarafından genişletilip süslenen– Balat üstündeki Vlagerna (**Blakhernae**) ve Tekfur saraylarına taşınmalarını izleyerek terk edilmiş ise de büsbütün boşaltılmayıp on üçüncü yüzyılın başlarına doğru üçüncü Aleks (**Aleksios**) tarafından kullanılıyordu. Daha sonraları yavaş yavaş harap olmuş ve on dördüncü yüzyılda, yani Türkler İstanbul'u fethetmeden önce bu saraydan eser kalmamıştı. Fetihten otuz yıl önce İstanbul'a gelen Floransalı meşhur Buondelmonte, bu sarayın yerinde birkaç taş parçasından başka bir şey bulamadığını söylüyor.

Piyer Cil (Pierre Gilles) ise hiçbir şeye rastlamadığını söylüyor. [107]

(107) Banduri – *Topogr. Constantin. P.Gyllii, De Topogr. Cons. P.22.*

Günümüzde hiçbir parçası bile kalmayan bu sarayın o zamanki görünümünü anlatmak çok zordur. Mösyö Ebersolt (**Ebersolt**) sonradan yayınladığı kitapta bu sarayın dış ve iç görünümü ile ilgili birçok açıklama yapıyorsa da burada o açıklamalarla girmeye kitabımızda yeterli yer veremeyeceğimizden, yalnızca sarayın içindeki döşemelere ve iç görünümüne ait aşağıdaki bazı açıklamayı kısaca aktarmakla yetineceğiz:

«İmparator genellikle kendi özel dairesine çekilmiş olarak yaşardı. Bu daire de diğer resmi bölümler gibi süslü olarak döşenmişti. Mermerler, somakiler ve mozayikler başlıca duvar ve tavan süslemelerini oluşturuyordu ve öyle anlaşılıyor ki yataklar ve sandalyelerden başka hiçbir eşya yoktu. Değerli eşyalar her zaman dolaplar içinde bulunurdu. Odalara biraz oda görünümünü veren eşya ancak halılardı.»

Sarayın bazı kapıları çok güzel fildişi işlemeler ya da tunç kaplıydı. Bu kapılara günümüzdeki camilerde gördüğümüz gibi üzeri işlemeli büyük perdeler asılmıştı. Yataklar çok değerli ve işlemeli kumaşlarla örtülü olup yemek yerken yatmak için yatak şeklinde kerevetler de vardı. Bunlara bazı eski Yunan ve Roma eşyalarındaki uçayaklı tunç masalar ve oyma koltuklar eklenilirse büyük sarayın eşyası ve iç görünümü hakkında bir fikir

yürütülebilir.

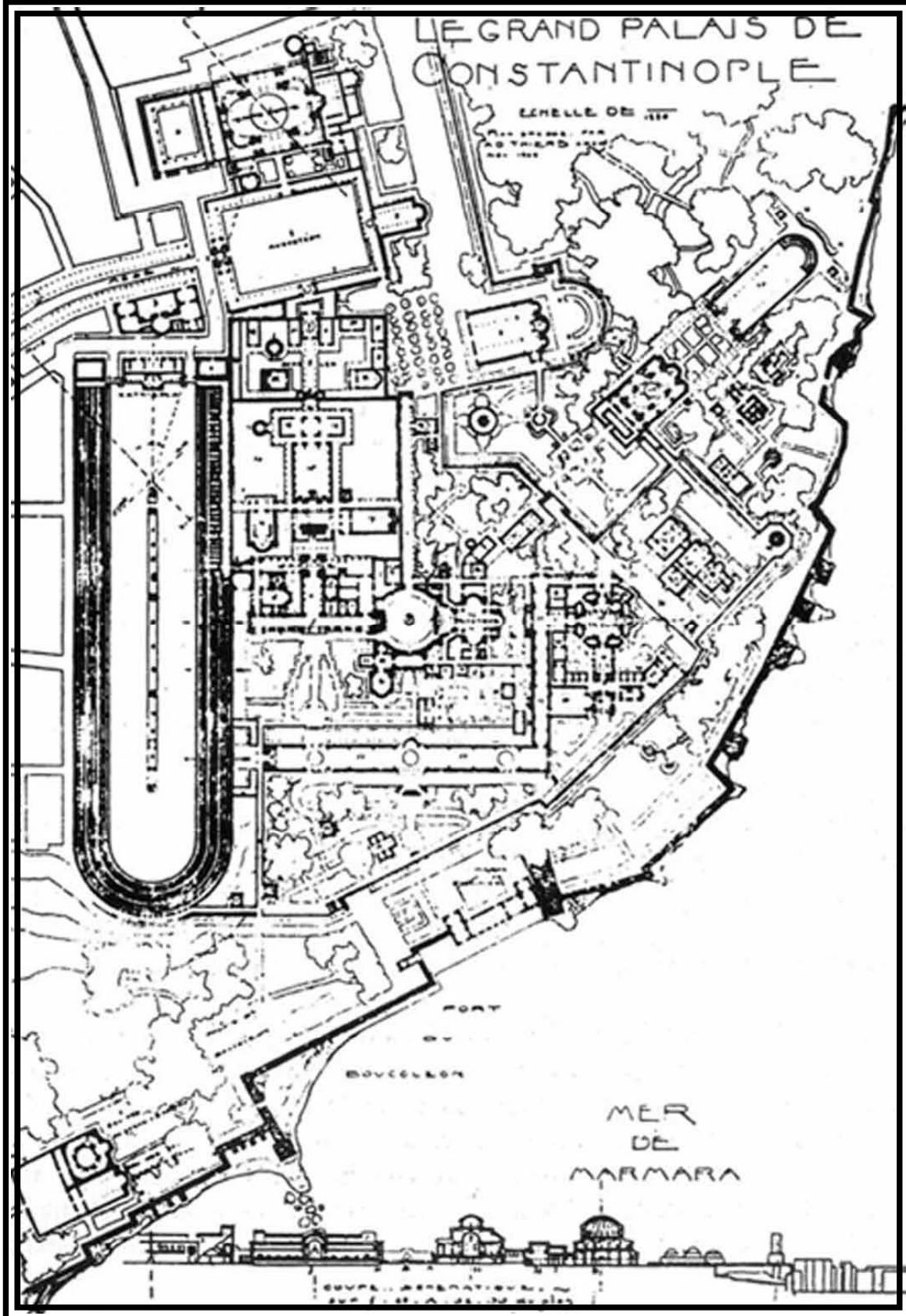
BÜYÜK SARAY'IN SINIRLARI

Büyük Saray kuzey-batı yönünde hipodromun duvarlarına kadar uzanıyordu. Kuzey tarafında Ayasofya Meydanı ile sınırlı olup şimdiki Ayasofya çeşmesinden aşağı doğru inen surların yerinde bulunan diğer bir sur ile denize kadar giderdi. Bu duvarların uzanmasından denize kadar inmek üzere Korti-

yen (**Cortyn**) denilen kemerli yollar vardı. Saray, deniz tarafında bu surdan denize laştığı yerde Çatladı Kapı'ya kadar olan kısmı içeriyordu. Çatladı Kapı civarında kıyıda, trenlerin geçtiği yerde, günümüzde bir harabe görülmektedir. Bu harabenin önüne Bukoleon Limanı deniyordu ki, burası sarayın limanıydı. Orada, kıyıya paralel giden surlara dik olarak iki çıkıntı vardır. İşte sarayın ilk sınırı birinci çıkıntının olduğu yere kadardı ve

oradan hipodroma çıkardı. Daha sonra Jüstinyen (Iustinianos) devrinde, gerek o taraf ve gerekse doğ tarafı büyütüldü ve yeni duvarlarla güçlendirildi. Bu genişletmeyle sarayın sınırları, batı yönünden Küçük Ayasofya'ya yakın olan ikinci çıkıntıya kadar büyütüldü ve daha önce sarayı dışında olup ta Jüstinyen'in (**Iustinianos**) prensliği zamanında oturduğu Hormisdas Sarayı içeriye alındı.

(Gelecek Sayıda: Bukoleon Sarayı)

Sonradan mimar Mösyö «Tiyer (**Thiers**)» tarafından yapılan ve Mösyö «Ebersolt»'in kitabında bulunan büyük saray ve hipodromun plânı.